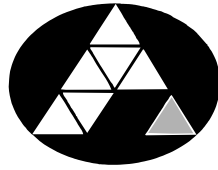


POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali-alan koulutusohjelma

Sanna Kettunen
Miia Mehto

”Kyllähän se lapsi siinä keskipisteenä ensisijainen on”
LAPSILÄHTÖINEN TYÖSKENTELY ERI-ikäisten lasten ja
nuorten kanssa Joensuun lastensuojelun alkuar-
vioinnissa

Opinnäytetyö
Marraskuu 2012



POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Lokakuu 2012
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
p. (013) 260 600

Tekijät
Sanna Kettunen, Miia Mehto

Nimeke
”Kyllähän se lapsi siinä keskipisteenä ensisijainen on”
**LAPSI-LÄHTÖINEN TYÖSKENTELY ERI-ikäISTEN LASTEN JA NUORTEN KANSSA
JOENSUUN LASTENSUOJELUN ALKUARVIOINNISSA**

Toimeksiantaja
Joensuun kaupunki, lastensuojelupalvelut

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden sekä heidän yhteistyökumppaneidensa kokemuksia alkuarvioinnin lapsilähtöisyydestä. Tavoitteena oli tarkastella, millaista työskentelyn tulisi alkuarvioinnissa olla, jotta siinä toteutuisi lapsilähtöisyys sekä eri-ikäisten lasten ja nuorten osallisuus ja kuuleminen.


Opinnäytetyö oli laadullinen tutkimus. Tutkimus toteutettiin teemahaastattelulla haastatteleamalla Joensuun alkuarviointisosiaalityöntekijöitä sekä heidän yhteistyökumppaneidensa lastensuojelun kotipalvelun, kasvatus- ja perheneuvolan sekä nuorisoseuran työntekijöitä. Aineisto analysoitiin teemoittelemalla.

Tutkimustulokset osoittavat, että Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin työskentely on lapsilähtöistä. Lapsia ja nuoria osallistetaan työskentelyssä monipuolisesti ja erilaisia menetelmiä ja välineitä osataan käyttää hyvin osallistamisen tukena. Tutkimuksessa käy ilmi, että eri-ikäisiä lapsia ja nuoria tulee osallistaa ja kuulla eri tavoin heidän kehitystasonsa huomioon ottaen. Jatkotutkimuksena voisi parin vuoden kuluttua kerätä kokemuksia kolmannen sosiaalityöntekijän hyödyllisyydestä sekä ikäryhmäjaosta. Myös asiakkaiden kokemuksia alkuarvioinnista voisi tutkia.

Kieli
suomi

Sivuja 53
Liitteet 7
Liitesivumäärä 8

Asiasanat
lastensuojelun alkuarviointi, lapsilähtöisyys, lasten ja nuorten kehitys

 <p data-bbox="284 439 703 488">NORTH KARELIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES</p>	<p data-bbox="895 266 1477 517">THESIS October 2012 Degree Programme in Social Services Tikkarinne 9 80200 JOENSUU FINLAND Tel. 358-13-260 600</p>
<p data-bbox="233 551 639 618">Authors Sanna Kettunen, Miia Mehto</p>	
<p data-bbox="233 685 1437 824">Title "Sure, the child is the most important thing because it's in the center" CHILD-CENTERED WORK WITH CHILDREN AND YOUTH OF VARIOUS AGES IN INVESTIGATING THE NEED FOR CHILD WELFARE IN THE CITY OF JOENSUU</p> <p data-bbox="233 864 1110 898">Commissioned by the city of Joensuu, Child Welfare Services</p>	
<p data-bbox="233 931 352 965">Abstract</p> <p data-bbox="233 1003 1485 1216">The purpose of this thesis was to investigate child-centered work in a process of assessment in child welfare in the city of Joensuu by gathering experiences of social workers who investigate the need for child welfare and their partners. The aim was to examine what the work should be like in a process of assessment in child welfare so that child-centered work and participation and hearing of various aged children and youth would be realized.</p> <p data-bbox="233 1261 1485 1440">This thesis was a qualitative research. The research was carried out by theme interview by interviewing social workers who investigate the need for child welfare and their partners who were a worker from the Child Welfare Home Service, a worker from the Educational and Family Counseling and workers from the Youth Center. The data was analyzed by dividing it into themes.</p> <p data-bbox="233 1485 1485 1731">The results of this thesis indicated that the work of the process of assessment in the child welfare in Joensuu is child-centered. Children and youth are participated variedly while working and different kinds of methods and tools can be used well in the participation. The research shows that various aged children and youth should be participated and heard in different ways by paying attention to their development. After a couple of years there could be follow-up research about usefulness of the third social worker and the clients' division to age groups. The clients' experiences could also be researched.</p>	
<p data-bbox="233 1800 376 1868">Language Finnish</p>	<p data-bbox="946 1800 1278 1906">Pages 53 Appendices 7 Pages of Appendices 8</p>
<p data-bbox="233 1912 1437 2018">Keywords assessing the need for child welfare, child-centered, development of the children and youth</p>	

Sisältö

Tiivistelmä

Abstrakti

1	Johdanto	6
2	Lapsilähtöisyys lastensuojelussa	8
2.1	Lapsen oikeudet ja lastensuojelulaki	8
2.2	Lähtökohtia lapsilähtöisyyteen	10
2.3	Lapsilähtöinen työskentely lastensuojelussa	12
3	Lapsen ja nuoren kehitys eri ikäkausina	14
3.1	0–6-vuotiaan kehitys	15
3.2	7–12-vuotiaan kehitys	18
3.3	13–17-vuotiaan kehitys	20
4	Lastensuojelun alkuarviointi	22
4.1	Tilannearviomalli	22
4.2	Lapsen elämäntilanteen kartoitus -malli	24
4.3	Joensuun lastensuojelutarpeen selvitys	24
4.4	Aiempia tutkimuksia lastensuojelutarpeen selvityksestä	26
5	Opinnäytetyöprosessi	27
5.1	Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävä	27
5.2	Opinnäytetyön kohderyhmä	28
5.3	Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat	28
5.4	Aineiston analyysi	31
6	Tulokset	32
6.1	Lapsilähtöisyys Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnissa	33
6.2	Lapsen, nuoren ja vanhemman rooli alkuarviointityöskentelyssä	35
6.3	Lapsilähtöinen työskentely 0–6-vuotiaiden kanssa	36
6.3.1	Luottamuksen rakentaminen	36
6.3.2	Välineet ja menetelmät	37
6.3.3	Ikäkaudessa huomioitavia asioita	38
6.4	Lapsilähtöinen työskentely 7–12-vuotiaiden kanssa	39
6.4.1	Luottamuksen rakentaminen	39
6.4.2	Välineet ja menetelmät	40
6.4.3	Ikäkaudessa huomioitavia asioita	41
6.5	Lapsilähtöinen työskentely 13–17-vuotiaiden kanssa	42
6.5.1	Luottamuksen rakentaminen	42
6.5.2	Välineet ja menetelmät	43
6.5.3	Ikäkaudessa huomioitavia asioita	44
7	Pohdinta	45
7.1	Johtopäätökset	45
7.2	Luotettavuus ja eettisyys	48
7.3	Ammatillinen kasvu	49
7.4	Jatkokehittämissideat	50
	Lähteet	52

Liitteet

Liite 1	Toimeksiantosopimus
Liite 2	Tutkimuslupahakemus
Liite 3	Teemahaastattelurungot
Liite 4	Analyysipolku
Liite 5	Esimerkki analyysin teemoittelusta
Liite 6	Esimerkki ylä- ja alateemojen muodostamisesta
Liite 7	Ylä- ja alateemat

1 Johdanto

Kaikki murheet lasten
on nostettava valoa vasten.
Että aikuiset näkevät
miksi lapset itkevät.
Hälvenee vain siten huoli,
näky kadun valoisampi puoli.
(Nuotio 2003.)

Nykypäivänä lapsilähtöisyys otetaan huomioon yhä enemmän yhteiskunnassamme. Lapsilähtöisyyden tiedostaminen ei kuitenkaan riitä, vaan sitä tulee viedä yhä vahvemmin myös käytännön työhön. Lapset tulee nähdä yhteiskunnan aktiivisina toimijoina (Eskelinen & Kinnunen 2001, 14). Työskenneltäessä lapsen kanssa on lapsen aina oltava keskiössä ja hänelle tulee antaa mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Eskosen, Korpisen ja Raitakarin (2006, 40–43) mukaan lastensuojeluinstituutioiden tulisi tarjota lapselle erilaisia osallisuuden mahdollisuuksia, jotta lapsilähtöisyys toteutuisi. Koemme, että lapsilähtöinen ja osallistava työskentelyote takaa myös parhaat edellytykset lapsen todellisen edun toteutumiselle ja lapsen kuulluksi tulemiselle.

Maaliskuussa 2012 Joensuun lastensuojelun alkuarviointiin palkattiin kolmas sosiaalityöntekijä, minkä kautta alkoi uuden alkuarviointimallin kokeilu. Tämän kokeilun myötä siirryttiin asiakkaiden aluejaosta ikäryhmäjaotteluun, jolloin asiakkaat jakaantuivat sosiaalityöntekijöille ikänsä mukaan. Vauvasosiaalityöntekijä toimii 0–6-vuotiaiden, lapsisosiaalityöntekijä 7–12-vuotiaiden ja teinisosiaalityöntekijä 13–17-vuotiaiden kanssa. Samalla alkuarvioinnin työskentelyä pyrittiin muuttamaan yhä lapsilähtöisemmäksi. Marraskuussa 2012 kokeilusta tuli pysyvä malli Joensuun lastensuojelun alkuarviointiin.

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tutkia Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden sekä heidän yhteistyökumppaneidensa kokemuksia alkuarvioinnin lapsilähtöisyydestä. Tavoitteenamme on tarkastella, millaista

työskentelyn tulisi alkuarvioinnissa olla, jotta siinä toteutuisi lapsilähtöisyys sekä eri-ikäisten lasten ja nuorten osallisuus ja kuuleminen. Opinnäytetyömme tutkimustehtävä on, miten alkuarviointityöskentelyssä huomioidaan mahdollisimman lapsilähtöisesti eri-ikäiset lapset ja nuoret. Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus ja tutkimuksen toteutimme haastattelemalla Joensuun alkuarviointisosi-aalityöntekijöitä sekä heidän yhteistyökumppaneidensa lastensuojelun kotipalvelun, kasvatus- ja perheneuvolan sekä nuorisoaseman työntekijöitä.

Opinnäytetyössämme esittelemme keskeiset käsitteet, joita ovat lapsen oikeudet ja lastensuojelulaki, lapsilähtöisyys sekä lastensuojelutarpeen selvitys eli alkuarviointi. Lapsilähtöisyys voidaan kuvata myös lapsikeskeisyytenä, mutta käytämme opinnäytetyössämme ainoastaan käsitettä lapsilähtöisyys. Tämän lisäksi tarkastelemme lapsen kehitystä eri ikäkausina sekä tilanearviomallia ja lapsen elämäntilanteen kartoitus -mallia, jotka ovat pohjana Joensuun uudelle alkuarviointimallille. Näiden jälkeen avaamme aiempia tutkimuksia ja opinnäytetöprosessiamme. Lopuksi kerromme tutkimuksemme johtopäätökset, pohdimme opinnäytetyömme luotettavuutta ja eettisyyttä sekä omaa ammatillista kasvua ja jatkokehitysideoita.

Opinnäytetyötämme käytetään Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin työyhteisön kehittämiseen ja kehittämiseen. Lisäksi opinnäytetyömme tekee lapsilähtöisyyden yhä näkyvämmäksi Joensuun alkuarviointityössä. Opinnäytetyömme ohella teimme alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöille raportin, jossa pyrimme perustelemaan kolmannen sosiaalityöntekijän virkapohjan ja uuden alkuarviointimallin tarpeellisuuden. Raportti esiteltiin Joensuun sosiaali- ja terveystieteiden johtoryhmälle.

2 Lapsilähtöisyys lastensuojelussa

2.1 Lapsen oikeudet ja lastensuojelulaki

Vuonna 1989 solmitun YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen tavoitteena on pyrkiä turvaamaan lapsen oikeudet lapsen näkökulmasta katsottuna lapsen etua ajatellen (Nieminen 2000, 36–37). Lapsen edun käsite on peräisin YK:n yleissopimuksen 3. artiklasta, ja sillä viitataan sekä yksittäisen lapsen tilanteeseen että lapsiväestöön kokonaisuutena. Lapsen edun määrittely nähdään vaikeaselkoisena ja subjektiivisena, mutta tavoitteena siinä kuitenkin aina on mahdollisimman objektiivinen ja hyvä näkemys lapsen parhaasta. Tällöin objektiivisuuden mittarina voidaan pitää esimerkiksi sitä, että mahdollisimman moni arvioitsija päätyy samaan lopputulokseen lapsen edusta. Lapsen edun määrittelyssä tärkeää ovat lapsen ihmisoikeudet ja laissa määritellyt perusoikeudet, lapsen omat mielipiteet sekä ajantasainen tutkimustieto lapsen kasvusta ja kehityksestä. (Aula 2011, 25–27.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen pääperiaatteita ovat lapsen etu, tasa-arvoisuus ja syrjinnän kieltäminen, lapsen oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehitykseen, lapsen oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon sekä lapsen näkemysten huomioon ottaminen. Yleissopimuksen tavoitteiden katsotaan erityisesti turvaavan lapsen oikeuden saada osuus yhteiskunnan voimavaroista, lapsen oikeuden erityiseen suojeluun sekä lapsen oikeuden osallistumiseen. (Aranneva 2001, 100–101.)

Suomessa lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeudet ja etu lastensuojelua toteutettaessa. Tarkoituksena on myös taata lapselle turvallinen kasvuympäristö, tukea vanhempia kasvatuksessa sekä turvata lapsen huolto kaikissa olosuhteissa. Lapsen edun vaaliminen, perhekeskeisyys sekä fyysisen ja psyykkisen koskemattomuuden turvaaminen kuuluvat lastensuojelun kantaviin periaatteisiin. (Mahkonen 2010, 67.) Vastuu lapsen hyvinvoinnista on ensisijaisesti lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla ja heidän tehtävänä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi. Lastensuojelun on tuettava lapsen kasvatuk-

sesta vastaavia henkilöitä kasvatustehtävässä, pyrittävä ennaltaehkäisemään perheen ongelmia ja puututtava tarpeeksi ajoissa havaittuihin ongelmiin. Lapsen tai nuoren kotikunta on vastuussa tarvittavien palvelujen ja tukitoimien järjestämisestä. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojeluasia tulee vireille eli käynnistyy sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän saadessa tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Tieto voi tulla hakemuksena, pyyntönä lastensuojelutarpeen arvioimiseksi tai lastensuojeluilmoituksena. Lastensuojeluasian vireilletulon jälkeen sosiaalityöntekijän on välittömästi arvioitava, onko kiireelliselle lastensuojelulle tarvetta. Seitsemän arkipäivän kuluessa ilmoituksen vastaanottamisesta sosiaalityöntekijän tulee lisäksi ratkaista, tarvitseeko lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen ryhtyä. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun ryhdytään kiireellisesti lastensuojelutoimenpiteisiin tai tehdään lastensuojelutarpeen selvitys. Asiakkuuden alkamisesta on tehtävä merkintä lasta koskeviin asiakirjoihin ja ilmoitettava siitä välittömästi lapselle ja huoltajalle. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä sosiaalityöntekijä, joka vastaa lapsen asioista. Sosiaalityöntekijän on tehtävä lapsen tilanteesta selvitys, jossa arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, vanhempien tai huoltajien mahdollisuutta huolehtia lapsesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvityksen on oltava valmis kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireilletulosta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee tavata lasta riittävän usein henkilökohtaisesti. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Asiakkuutta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Tätä etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, kuinka lapselle turvataan tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuus saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito. Lisäksi lapselle on turvattava taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus, turvallinen kasvuympäristö, ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus, itsenäistyminen ja kasvaminen vastuullisuuteen sekä mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioillaan.

Myös lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta on huomioitava. Lasten osallistumista lastensuojeluprosessiin on laajennettu vuonna 2010 uudistetussa lastensuojelulaissa. Lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevaltaa koskevia säännöksiä on pyritty selkiyttämään ja niiden tavoitteena on, että lapsella olisi mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. (Mäkinen 2010, 47, 50, 95–96.)

2.2 Lähtökohtia lapsilähtöisyyteen

Yleisesti ottaen 1900-luvulle tultaessa oli vallalla vielä ajatus lapsesta passiivisena vastaanottajana, jonka aikuiset pystyivät kasvatuksellaan muokkaamaan halutunlaiseksi. Lapsen tuli olla nöyrä, kuuliainen ja tottelevainen. Sadan viime vuoden ajan kasvatuksessa on kuitenkin menty yhä enemmän lapsilähtöisyyteen ja lapsen tasavertaisuuteen aikuiseen nähden. Nykyään lasta pidetään kokonaisvaltaisena ja ainutlaatuisena persoonana. (Karling, Ojanen, Sivén, Viikari & Vilén 2009, 25–26, 28.) Lapsen katsotaan olevan aktiivinen oman sosiaalisen elämänsä, ympäristönsä ja yhteiskuntansa rakentaja ja määrittäjä, ei vain passiivinen yhteiskunnallisten rakenteiden ja prosessien objekti. Lapsuus on itsenäinen vaihe elämässä, jossa lapsella on käytettävissään runsaasti henkisiä resursseja sekä itsensä että yhteisönsä kehittämiseen, kunhan ne vain saadaan aktivoitua. (Eskelinen & Kinnunen 2001, 14–15, 18.)

Lapsilähtöisyys on aiemmin kuvattu lapsikeskeisyytenä. Lapsilähtöisyyden peruseriaate on, että lapsen tarpeet ja näkökulma asetetaan etusijalle toiminnassa. Lapselle annetaan oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin sekä mahdollistetaan hänen omakohtaisten merkitysten ja tulkintojen luominen. Aikuinen ohjaakin toimintaa lapsilähtöisesti kunnioittaen jokaisen lapsen yksilöllisyyttä. Avoin ja rehellinen vuorovaikutus on toimivan ja lapsen edun huomioivan toiminnan tärkein ehto. (Kalliala 2008, 20–21.)

Lapsilähtöisyyden keskeisinä piirteinä ovat lapsen aktiivisuus ja oppiminen oman toimintansa kautta (Viittala 2006, 107–108). Lapsilähtöisyyden toteutuminen vaatii erilaisia osallistamisen tapoja (Eskonen ym. 2006, 40). Lapsilähtöi-

syys ei kuitenkaan tarkoita lapsen ehdoilla toimimista, vaan aikuisen kypsää suhtautumista lapseen, jolloin hän osoittaa lapselle lämpöä ja kiintymystä ja kohdistaa lapsen toimintaan ikäkauteen sopivia odotuksia (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2006, 119).

Ihmiseksi kasvamisen edellytys on osallisuus, joka edellyttää vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa. Osallisuus voidaan nähdä vastakohtana ulkopuolisuudelle, osattomuudelle ja syrjäytymiselle. Se viittaa kuulluksi tulemiseen, mielipiteen ilmaisuun ja aktiivisuuteen oman yhteisönsä jäsenenä. Osallisuus on subjektiivinen ominaisuus: osallista ei voida tarkastella objektina eli toiminnan kohteena, vaan itse toimijana. Osallista ei voi tutkia vain ulkoapäin, vaan osallinen on sitoutunut ja häneen on sitouduttava. Lapsen kohdalla kietoutuvat kiinteästi toisiinsa käsitteet lapsen etu ja osallisuus. Lapsen etuun kuuluvat lapsen kokemus osallisuudesta tärkeään yhteisöön sekä kokemukset omasta paikasta ja toimintamahdollisuuksista sekä kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta yhteisön sisällä. Toisaalta lapsen etua koskevien päätösten toteuttaminen ja niiden onnistuminen vaatii lapsen osallistumista niiden valmisteluun ja arviointiin. (Nurmi & Rantala 2011, 6.)

Osallisuuteen liittykin sekä aktiivisuus että osallisuuteen sisältyvä vuorovaikutus ja vastavuoroisuus. Aikuisten tulee edistää lapsen osallisuutta luomalla lapselle mahdollisuuksia osallisuuteen ja vuorovaikutukseen. Lapsella tulee olla mahdollisuus myös olla osallistumatta, kunhan tämä ei haittaa lapsen terveyttä ja kehitystä. (Vornanen 2001, 36–37.) Lapsi ei kuitenkaan itse pyydä osallisuutta tai ole aktiivinen asiassa, jota hän ei ymmärrä. Lapsi on aikuisen tavoin vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa, joten myös lapsi on pätevä tuottamaan kokemuksistaan tietoa. Tätä ei saa estää se, että lapsi ei ole kognitiivisilta ja kielellisiltä taidoiltaan yhtä kehittynyt kuin aikuinen. Lapsen tieto on merkityksellistä ja vain hän voi kuvata todellisuuttaan sellaisena kuin hän sen näkee. (Hurtig 2006, 178, 192.)

2.3 Lapsilähtöinen työskentely lastensuojelussa

Lastensuojelussa työskentely lähtee lapsesta ja hänen tarpeistaan. Lastensuojelussa keskeisenä pyrkimyksenä on vuorovaikutuksellinen kommunikointi, jossa sekä lapsi että aikuinen ovat niin antavia kuin saaviakin osapuolia. Lapsen tulee pystyä vaikuttamaan siihen mitä tapahtuu, sillä lapsen tulee olla työskentelyn aktiivinen osapuoli. Lapsen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla. Lastensuojelussa tulee myös pyrkiä siihen, että lapsi saa tarvittavia aineksia oman tilanteensa ymmärtämiseen sekä identiteettinsä rakentamiseen ikäkauttaan vastaavalla tavalla. Lapsen mielipiteen ja suostumuksen antaminen edellyttää sitä, että lapsi on ymmärtänyt, mihin hän ottaa kantaa. Näin lapsen vaikutusvalta itseään koskeviin asioihin toteutuu. (Taskinen 2010, 25–26.)

Lastensuojeluinstituutiot asettavat erilaisia odotuksia sille, miten lapsen tulee osallistua ja mikä hänen puheessaan on olennaista. Lapsen tulee kuitenkin saada ilmaista itseään, vaikka tilanne särkeisi instituutiolle ominaisia toimintatapoja tai vaatisi niiden muuttamista. Lapselle tulisi olla tarjolla erilaisia osallistamisen tapoja ja työntekijöillä herkkyyttä tarkastella, miten lapsilähtöisyys toteutuu eri tilanteissa. Instituutioiden tulisi antaa lapsille yhtä avoimet tavoitteet ja päämäärät kuin aikuisille ja heille tulisi tehdä selväksi, mitä heiltä tilanteessa odotetaan ja mitä vaikutuksia heidän sanomisillaan on. Lapsen ja nuoren rakentamaa vuorovaikutusta ja vuorovaikutuksen tulkintaa tulisi tarkastella ja osoittaa kiinnostusta lapsen kerrontaan. Tämä kasvattaisi luottamusta siihen, että lapsi on huomattu. (Eskonen ym. 2006, 40–43.)

Toimintakulttuurin muuttuminen paremmin lapsen näkökulmaa huomioivaksi edellyttääkin ammattilaiselta aktiivista toimintaa, muuntautumiskykyä ja reflektivistä työtettä. Aikuisen on kyettävä näkemään lapsi itsenäisenä kulttuurin tekijänä ja peilattava omaa toimintaansa ja tuntemuksiaan lapsen toimintaan. Kyky reflektoida toimintaansa on yksi tärkeimmistä ammatillisista ominaisuuksista lapsilähtöisessä työskentelyssä. (Karlsson 2000, 14.)

Lapsen näkemyksen tavoittaminen on tärkeää, jotta lasta ja koko perhettä voitaisiin auttaa. Lapsella tulisi olla mahdollisuus olla aktiivisesti mukana tiedon tuottamisessa hänen tilanteitaan, kokemuksiaan ja odotuksiaan koskevissa asioissa. Tavoittelemisen arvoista ja tärkeää olisi lapsen suora kerronta ja sanallinen kuvaus ajatuksistaan, kokemuksistaan ja arjestaan. Tilanteissa tulisi olla esille otettavien asioiden vaatimaa turvaa, tilaa ja edellytyksiä. Lapselle tulisi tarjota sopivat välineet kertomiseen sekä tukea häntä kerronnassa, jotta lapsilähtöinen tiedonkeruu onnistuisi. Lapselle tulisi myös tarjota välineitä ymmärtää itseään ja elämäänsä, eli osallistava työote ei saa rajoittua vain tapaamisiin. Lasta osallistavassa työotteessa on kyse asenteesta, jossa lapsi on erityisasemassa. (Hurtig 2006, 167, 172–173, 178, 192.)

Lapsen kanssa työskentely siis edellyttää, että lapsen osallisuus mahdollistetaan ja käytetään lasta kiinnostavia toiminnallisia tukimuotoja, kuten lapsilähtöisiä välineitä. Toiminnallisella sekä erityisesti lapsille leikinomaisella työskentelyllä päästään lähemmäs lapsen omaa kokemusmaailmaa. Työskentely on tuolloin myös konkreettisempaa ja havainnollisempaa kuin pelkkä keskustelu. Toiminnallisten välineiden avulla pyritään lapsilähtöiseen ja voimavarakeskeiseen työhön, jolla lapsen oma kokemus saadaan esille. Leikinomaiset välineet motivoivat sekä herättävät lapsen kiinnostuksen työskentelyyn. Havainnolliset välineet auttavat lapsen muistamista, kokemusten hahmottamista, tunteiden nimeämistä sekä voimavarojen löytämistä. Toiminnan, erilaisten korttien sekä satujen avulla pyritään synnyttämään lapsessa oivalluksia, joiden avulla hän voi löytää selviytymistä edistäviä merkityksiä kokemalleen. (Välivaara 2004, 20, 35.)

Lapsen kerronta edellyttää vastaanottokykyistä ja tulkitsemistaitoista kuulijaa, sillä kuulijan tulee ymmärtää lapsen kerronnassaan tuottamia merkityksiä. Lapsi viestii sanallisen kerronnan lisäksi olemuksellaan ja käytöksellään, joten lapsen kanssa työskentelevän tulee osata myös lukea lapsen käytöstä. Asiantuntijalla tulee olla tietoa lapsen kehityksestä sekä ymmärrystä psyyken dynamiikasta. Ihmisten ja ympäristön välisiä suhteita tulee myös osata lukea, sillä asiantuntija joutuu pohtimaan lapsen käytöksessä tapahtuneiden muutosten yhteyttä lapsen elämän tapahtumiin. (Hurtig 2006, 173.) Koska lastensuojelun asiakkaana on eri-ikäisiä lapsia, vaatii työ työntekijältä valmiuksia kohdata niin vauvoja kuin

täysi-ikää lähestyviä nuoria. Tämä vaativuus voi kuormittaa työntekijää, sillä eri-ikäisten kohtaamiset vaativat erilaisia taitoja ja osaamista. (Ervast & Tulensalo 2006, 62.)

Mäkelän (2011, 14–17) mukaan osallisuus on syvimmältä osaltaan aina vuorovaikutuksellista. Lapsen ja nuoren kokemus mahdollisuudesta osallistua toimivana, tuntevana, luovana ja ajattelevana yksilönä kussakin kehitysvaiheessa varmistaa hänen kehittymisensä eheäksi yksilöksi. Minuus syntyy juuri osallistuvan vuorovaikutuksen tilanteissa, sillä minuun on ytimeltään kokemus omasta itsestä vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Tämä vuorovaikutus määrittelee kasvattaako se lapsen tai nuoren kokemusta omasta erityisyydestään ja tärkeydestään vai heikentääkö se sitä. Kaikki osattomuuden kokemukset jättävät jälkensä ja vaikuttavat haitallisesti lapsen kehitykseen. (Mäkelä 2011.)

3 Lapsen ja nuoren kehitys eri ikäkausina

Lapsen kehityksestä ja kasvusta on monia erilaisia kehityspsykologisia teorioita, mutta tässä opinnäytetyössä käsittelemme vain muutamia, jotka liittyvät oleellisesti lasten ja nuorten osallistamiseen. Kuvaamme John Bowlbyn kiintymyssuhdeteorian, Jean Piagetin teorian ajattelun kehityksestä sekä Lev Vygotskyn sosiaalis-kulttuurisen teorian lähikehityksen vyöhykkeestä. Tämä teoria käy kaikkiin ikäkausiin, mutta esittelemme sen 7–12-vuotiaan lapsen kehityksen kohdalla, sillä se liittyy erityisesti oppimiseen ja tätä kautta kouluikään. 13–17-vuotiaan nuoren kohdalla avaamme myös Erik H. Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian nuoruuden osalta. Valitsimme kyseiset teorian, sillä niiden pohjalta työskentely lasten ja nuorten kanssa on mahdollisimman tuloksellista. Kokeemme, että teorian lisäävät hyvin työntekijöiden ymmärrystä lapsesta ja nuoresta sekä heidän kasvunsa ja kehityksensä vaiheistaan. Teorioiden lisäksi esittelemme yleistä kehityspsykologista tietoa lapsen ja nuoren kehityksestä osallisuuden näkökulmasta.

3.1 0–6-vuotiaan kehitys

Jo ennen syntymää vauvan sosiaalinen kehitys on aluillaan hermoston toiminnan johdosta. Alusta saakka vauvalla on synnynnäisiä valmiuksia suuntautua toisiin ihmisiin ja hän kykenee aistimaan, tuntemaan ja oppimaan. Vaikka vastasyntyneen keho on fyysisesti avuton, hän kykenee kertomaan toiveensa ja tunteensa ääntelyllään ja kehon kielellään. Ennen puheen kehitystä näitä keinoja ovat esimerkiksi kitseminen ja lopulta itkeminen. (Silvén 2010, 52, 54.)

Itku onkin vauvalle luontainen kommunikaation väline. Itkun korkeus, voimakkuus sekä rytmi vaihtelevat itkun aiheuttavan asian mukaan ja itkut sisältävätkin paljon informaatiota. Ensimmäisen ikävuoden lopulla lapsi oppii itkun kommunikatiivisen arvon ja alkaa käyttää sitä tarkoituksenmukaisesti. Ennen tätä itku ilmaisee vain perustarpeita, kuten kipua, nälkää, epämukavuutta sekä liikkumisen rajoittamista. (Keltikangas-Järvinen 2012, 54.) Varhaisella kommunikaatiollaan vauva pyrkii saamaan toiselta ihmiseltä huomiota. Ääntelyn ja itkun lisäksi varhaisen kommunikaation välineitä ovat myös katseet, liikkeet, ilmeet sekä eleet. (Nurmi ym. 2006, 30.) Lapsi on siis heti syntymän jälkeen erittäin aktiivinen ja kiinnostunut ulkomaailmasta etsien siihen jatkuvasti yhteyttä esimerkiksi kiinnittämällä katsettaan, vastaamalla ilmeisiin sekä leikkimällä varpaillaan ja sormillaan (Dunderfelt 2011, 63).

Varhaisin osallisuuden kokemus syntyy, kun vauva huomaa toisen ihmisen vastaavan hänen viesteihinsä ennustettavasti. Vauva tulee kuulluksi, kun vauvaa hoitavat virittäytyvät viesteihin yhä hienovaraisemmin ja pystyvät vastaamaan niihin yhä nopeammin. Myös vauva oppii hoitajiensa yksilölliset tavat ja kykenee tuomaan aloitteensa paremmin esiin ja vastaamaan viesteihin nopeammin. Näin vauva osallistuu vuorovaikutukseen häntä hoitavien ihmisten kanssa. Tärkeitä ovat myös vuorovaikutustilat yhteisten leikkihetkien lomassa. Yhteiset ilon kokemukset vahvistavat myönteisiä tunteita osallisuudesta. (Mäkelä 2011, 14–17.)

John Bowlbyn (1969, 1979) kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen ja vanhemman vastavuoroinen suhde rakentuukin kiintymisestä. Lapsi kiintyy vanhempaansa aluksi saadakseen turvaa ja ravintoa. Kun lapsen tarpeisiin vastataan,

kiintyy hän vanhempansa myös tunnetasolla. Vanhemman kiintymyksen perustana on vahva tunneside sekä halu hoivata lasta. Lapsen tapa kiinnittyä vanhempiinsa tulee esiin siinä, miten lapsi pystyy käsittelemään hoitajistaan eroon joutumista ja sen aiheuttamia tunnetiloja. Jos perusturvallisuus on taattu ja vauva on turvallisesti kiintynyt, on hänellä voimavaroja ympäristön tutkimiseen, oppimiseen ja uusien taitojen harjoittamiseen. (Bowlby 1969, 1979, Nurmi ym. 2006, 30 mukaan.)

Varhaisten ihmissuhteiden kautta opitut sisäiset mallit omasta arvosta, turvasta ja läheisyydestä vaikuttavat lapsen kehitykseen ja toimimiseen uusissa tilanteissa. Myönteistä mielikuvaa itsestä vahvistavat tunnetasolla läsnä olevat vanhemmat, kun taas arvottomuuden tunteet kumpuavat hoitajien välinpitämättömyydestä. (Punamäki 2001, Nurmi ym. 2006, 30 mukaan.) Lapsi oppii nopeasti myös lukemaan muiden ihmisten viestejä, kuten vanhempiansa vihaista ilmettä ja otsan rypytystä. Epävarmassa tilanteessa ja uusien ihmisten parissa lapsi pyrkii olemaan kiltti ja huomaamaton. Lapsi kiukuttelee usein vain sille henkilölle, jonka hän kokee turvalliseksi. Jos vuoden vanha lapsi jää yksin vieraan henkilön kanssa, saattaa hän jähmettyä paikalleen tai jäykistyneellä hymyllä yrittää miellyttää seurassaan olevaa henkilöä. (Keltikangas-Järvinen 2012, 25, 45–46.)

Jean Piagetin (1953) mukaan lapsella on valmius reagoida ympäristöönsä, mutta ei valmiita, perittyjä kykyjä. Lapsi hankkiikin tietoa ympäristöstään ja oppii kognitioiden avulla. Vuorovaikutuksen kautta lapsi muodostaa jäsenyneyttä toimintatapoja eli skeemoja, joita hän sitten sulauttaa uusiin tilanteisiin. Skeemat hän voi mukauttaa uuteen tilanteeseen sopivaksi. Piaget näkee ajattelun kehityksen kulkevan vaiheittain. Sensomotorisessa vaiheessa (0–2 vuotta) lapsi kerää tietoa ympäristöstään käsittelemällä ja havainnoimalla esineitä sekä aktiivisesti liikkumalla. (Piaget 1953, Nurmi ym. 2006, 19 mukaan.)

Esioperationaalisessa vaiheessa (n. 2–7 vuotta) lapsi siirtyy esittävään ajatteluun sensomotorisesta ajattelusta. Tämä vaihe voidaan jakaa vielä esikäsitteelliseen kauteen (n. 2–4 vuotta) sekä intuitiivisen ajattelun kauteen (n. 4–7 vuotta). Esikäsitteellisellä kaudella lapsen kielitaito laajenee, hän pystyy kuvitteelliseen leikkiin sekä jäljittelemään kohteita, jotka eivät ole läsnä. Intuitiivisen ajat-

telun kaudella lapsi on vielä hyvin sitoutunut omaan näkökulmaansa. Hänen päättelyään ohjaa vielä välitön havainto tilanteesta, eli hän voi pitää mielessään vain yhtä ympäristönsä esineen ominaisuutta, kuten kokoa. Sen sijaan lapsi ei ymmärrä esimerkiksi sitä, että nesteen määrä säilyy, vaikka se kaadettaisiinkin astiasta toiseen. (Piaget 1953, Nurmi ym. 2006, 20 mukaan.)

Myös Dunderfeltin (2011, 70–73) mukaan kolmannen ikävuoden aikana lapsi ottaa suuria askelia ajattelun sekä yksilöllisyyden kehityksessä. Lapsi pystyy säilyttämään sisäisiä mielikuviaan ulkoisista tapahtumista yhä pidempiä aikoja. Lapsen puhe ja kyky luoda mielikuvia kehittyy ja paranee. Lapsi aloittaa myös itsenäisen ajattelun. Ulkoisesta todellisuudesta muodostuu sisäisiä vastineita eli skeemoja ja lapsi alkaa järjestellä oppimiaan asioita kokonaisuuksiksi ja ohjata toimintaansa sisältäpäin. Kun lapsen sisäisyys on muodostunut ja ilmaisu kehittynyt yhä monimutkaisemmiksi ajatuskokonaisuuksiksi, liittyy lapsi seuraavaksi ympärillään olevaan kulttuuriin ja sosiaaliseen arvo- ja normimaailmaan. Lapsen sisäinen psyykinen kontrolli ja sensuuritoiminta kehittyvät voimakkaasti ja hän alkaa kohdata ympäristön sosiaalisia sääntöjä ja normeja sekä asenteita ja käyttäytymistapoja.

Lapsen kielen kehityksessä ja sanavarastossa tapahtuu huikea kasvu puolen- toista ja kahden vuoden välillä. Alle kaksivuotias osaa kertoa jo yksittäisistä tapahtumista. Oma-aloitteisesti lapset alkavat kertoa tarinoita 2–3-vuotiaina. Tarinat pitenevät 3–5-vuotiaina, jolloin myös yksityiskohtien määrä lisääntyy. Viisi- vuotias osaa kertoa tarinan, joka etenee oikeassa järjestyksessä ajallisesti. Lapset kertovat aikuisille pidempiä ja monimutkaisempia tarinoita kuin ikäisil- leen. Tarinan pituus vaihtelee myös kuulijan tuttuuden mukaan. Jos kuulija ei ole lapselle entuudestaan tuttu, kertoo lapsi hänelle yksityiskohtaisempia tari- noita. Lapset kertovat myös tarkempia kokemuksia aikuiselle, joka on ystävälli- nen ja ymmärtäväinen. (Nurmi ym. 2006, 46–47; Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2009, 41.)

Lapsen sosiaalinen kehitys on kiinteästi yhteydessä kielen ja ajattelun kehityk- seen. Sosiaaliset perustaidot, kuten toisen kuuntelu, itsensä ilmaisu sekä vuoro- tellen puhuminen, opitaan 2–4-vuotiaana. Mielikuvitus vilkastuu, minkä takia

lapsi myös alkaa pelätä enemmän esimerkiksi uusissa tilanteissa. 4–7-vuotiaan lapsen sosiaaliset taidot kasvavat yhä enemmän, jolloin muun muassa vasta-
vuoroisuus kehittyy. Lapsi myös tietää yhä paremmin, kuinka erilaisissa tilan-
teissa tulisi käyttäytyä. (Nurmiranta ym. 2009, 57.)

3.2 7–12-vuotiaan kehitys

7-vuotiaana lapsen tietoisuus on edelleen kuvallista ja elämyksellistä tietoisuut-
ta, jonka rinnalle alkaa kehittyä asteittain käsitteellisempi ajattelu. Piaget (1953)
kutsuu tätä keskilapsuuden vaihetta konkreettisten operaatioiden vaiheeksi.
Lapsi ymmärtää esineiden ominaisuuksien kuten painon ja pituuden pysyvyy-
den, vaikka ne ulkoisesti muuttuisivatkin. Tämä lisää lapsen fyysisen maailman
muuttumista ennustettavammaksi. (Piaget 1953, Nurmi ym. 2006, 81 mukaan.)
8–10-vuoden iässä lapsen yksilöllisyys vahvistuu. Lapsi alkaa osoittaa mielipi-
teitään ja oikeuksiaan ja lapsen oma sisäinen maailma voimistuu, ajatus konk-
retisoituu ja itsenäisyyden ja erillisyyden tunne voimistuu. Lapsi ei kuitenkaan
ole vielä saavuttanut loogista abstraktista ajattelua, vaan elää vielä omassa
mielikuvitus- ja toivemaailmassaan. (Dunderfelt 2011, 81–83.)

Piagetin mukaan lapsi on tutkija, joka selvittää maailman ilmiöitä eri vaiheessa
olevan ajattelun tason rajoissa. Lev Vygotsky taas kuvaa lasta aktiivisena yhtei-
sön toimintaan osallistujana. Hän tarkastelee, kuinka lapsen sosiaalis-
kulttuurinen ympäristö ja vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa vaikuttavat ke-
hitykseen. Vygotskyn sosiaalis-kulttuurinen teoria kuvaa lapsen kehitystä jatku-
vana vuorovaikutuksellisena prosessina. Vuorovaikutuksessa kehittyvät kulttuu-
rin keskeiset työvälineet, kuten traditiot ja arvot. (Nurmi ym. 2006, 87.) Kehityk-
sen muutos etenee omien saavutettujen kykyjen tasolta sellaiselle tasolle, jonka
lapsi tai nuori voi saavuttaa yhdessä toisen avulla. Tätä kutsutaan lähikehityk-
sen vyöhykkeeksi. Kun lapsi tai nuori saa osallistua toisen ihmisen avulla sellai-
seen, jota ei omin voimin vielä osaa, tapahtuu kasvaminen lähikehityksen vyö-
hykkeellä. Tällöin hänen persoonallisuutensa pääsee rikastumaan sekä uudesta
taidosta että osallisuuden ja onnistumisen kokemuksesta. Jos tällainen vuoro-
vaikutus puuttuu, osa lapsen tai nuoren sisäisestä luovuudesta jää käyttämättä.

Lapsi tai nuori kokee irrallisuuden ja osattomuuden tunteita, mikä voi aiheuttaa lapselle tai nuorelle erilaista oireilua. (Mäkelä 2011, 17.)

7-vuotiaan kyky käyttää kieltä tarkoituksenmukaisesti kehittyy, kun hän siirtyy puhutusta kielestä kirjoitettuun. Vertaisryhmässä tarvitaan retorisia taitoja eli esittämistä, viestintää ja oikean kielimuodon osaamista. Tämä on tärkeää ihmissuhteiden solmimiselle ja kehittymiselle kouluiässä. 7-vuotiaasta eteenpäin lapsen persoonallisuuden ja ajattelun kehitys vaikuttavat suuresti lapsen sosiaaliseen elämään. Kouluikäinen lapsi oppii yhä enemmän ottamaan toiset ihmiset huomioon, asettumaan toisen asemaan ja ajattelemaan asioita toisten kannalta. 9–10-vuotias on 7-vuotiasta lasta jo huomattavasti epäitsekämpi. Kouluikäinen alkaa myös yhä paremmin kestää rajoituksia ja kieltoja sekä kyetä empatiaan. Näin hän pystyy eläytymään toisen ihmisen iloon ja suruun. Kouluikäinen lapsi myös loukkaantuu helposti ja on herkkä itseensä kohdistuvalle kritiikille. Tällöin lapsi voi pelätä esiintymistä sekä erityisesti tovereiden kritiikkiä sosiaalisten paineiden ollessa suuria. (Nurmiranta ym. 2009, 40, 62–63.)

Ikätovereista tulee yhä merkittävämpiä kouluiässä, ja vanhempien osuus lapsen maailmassa vähenee. Erityisesti 11–12-vuotiaiden ystävyysuhde voi olla hyvinkin syvä ja vastavuoroinen. Kouluikäinen lapsi tarvitsee kuitenkin vanhemmiltaan ohjausta ja huolenpitoa, sillä perheessä vietetty turvallinen aika edistää suotuisaa kehitystä. Mikäli vanhemmuus on kuitenkin puutteellista, osaa kouluikäinen jo hakea tukea perheen ulkopuolelta. Ensimmäisinä kouluvuosina lapsi ei aseta aikuisen tapaa toimia kyseenalaiseksi, mutta 12-ikävuoden lähestyessä suhde aikuisiin muuttuu ristiriitaiseksi. Lapsi kaipaa hellyyttä, mutta haluaa myös yksityisyyttä. Aikuista kritisoidaan, mikäli hän toimii eri tavoin kuin puhuu. Murrosikää lähestyessä koululainen tarvitsee kuitenkin luotettavia ja tukea antavia aikuisia lähelleen. (Nurmiranta ym. 2009, 66–67.) 11–12-vuoden iässä alkaa myös Piagetin mukaan ajattelutavan muutos konkreetista abstraktisformaaliin ajatteluun. Tämä abstrakti ja ylemmällä tasolla tapahtuva ajattelu mahdollistaa nuoren laajemmat ajatukset minäkuvasta, maailmakuvasta, tulevaisuuden suunnittelusta sekä moraalista. (Nurmi ym. 2006, 128.)

3.3 13–17-vuotiaan kehitys

Piagetin mukaan varhaisnuoruuden kuluessa nuoren ajattelutavoissa tapahtuu siis laadullinen muutos, jonka kautta nuori pystyy hahmottamaan maailmaa sekä omaa tulevaisuuttaan yhä paremmin. Abstraktin ja loogisen ajattelun omaksuminen vaikuttaa ajattelun muutokseen enemmän kuin kokemuksen ja tietomäärän lisääntyminen. Tämä taas tapahtuu myöhemmin nuoruuden kuluessa ja aikuisuudessa. Nuoren minäkuvan sisältö muuttuu kouluiän konkreettisiin asioihin perustuvasta minäkuvasta ylemmälle tasolle. Kouluikäinen saattaa kuvata itseään esimerkiksi hyväksi jääkiekossa, kun taas nuori kuvaa itseään esimerkiksi sosiaalisesti tai syrjityksi. Laajemman maailmankuvan ja ideologian rakentaminen mahdollistuu myös nuoren ajattelutaitojen kehittymisen myötä, eli maailma ei rajoitu enää vain perheeseen ja lähipiiriin kuten lapsena. Varhaisnuoruudessa ajattelun aikajänne muuttuu, minkä vuoksi nuoren suunnittelu- ja päätöksentekotaidot lisääntyvät. Tämä mahdollistaa esimerkiksi koulutukseen, ammatinvalintaan ja ihmissuhteisiin liittyvät ratkaisut. Nuori alkaa myös ymmärtää toisen näkökulman yhä paremmin, mikä on yhteydessä moraalien kehittymiseen. (Nurmi ym. 2006, 128–129.)

Sinkkosen (2012, 41, 44, 53–54) mukaan murrosikäinen ailahtelee latenssi-ikäisen riippuvuuden ja nuoruusiän itsenäisyyden välillä. Nuori tarvitsee huomiota ja huolenpitoa, mutta samanaikaisesti vaatii itsenäisyyttä ja protestoi aikuisia vastaan. Nuori tarvitseekin aikuisen tukea ja ymmärrystä, mutta myös rajoja omille pyrkimyksilleen. Nuoren mielialat voivat vaihdella nopeasti ja voimakkaasti, nuori voi olla hyvin ailahteleva ja impulsiivinen. Nämä ominaisuudet ovat osittain peräisin keskushermoston keskeneräisyydestä sekä kasvavista hormonimääristä. Sinkkosen mukaan keskushermoston keskeneräisyyden vuoksi nuorella ei ole tarvittavia valmiuksia harkita tarpeeksi tekojensa seurauksia. Nuorella on kuitenkin mahdollisuus korjata ja parantaa sitä, mikä on joskus mennyt rikki tai jäänyt heikosti kehittyneeksi aiemmissa kehitysvaiheissa.

Nuorten itsenäistyminen on yksilöllinen prosessi, joka riippuu monista eri tekijöistä. Näitä tekijöitä ovat perhetausta, perheen rakenne, nuoren sukupuoli, nuoren suhde vanhempiin, murrosiän alkamisajankohta, aivojen kehitys, kave-

risuhteet, harrastukset sekä eettiset arvot. Lapsuudessa turvallisesti kiintyneen nuoren itsenäistyminen on helpompaa kuin turvattomasti kiintyneen kehitys. Nuoret laajentavat ympäristöään harvoin ilman minkäänlaisia ongelmia suhteessa vanhempiinsa, vaikka raju kapinointi ei kuulukaan tavalliseen nuoruusiikään. Nuoruusiässä kiintymyssuhde siirtyy vähitellen omista vanhemmista ulkopuolisiin ihmisiin. Nuoret ovatkin usein riippuvaisia ystäviensä mielipiteistä ja hyväksynnästä. (Sinkkonen 2012, 43, 50, 63, 85.)

Laineen (2005, 128–129) mukaan vertaisryhmä on nuorelle tärkeä, sillä sen kautta arvioidaan myös omaa ja muiden käyttäytymistä. Oman statuksen etsintä on nyt monimutkaisempaa kuin kouluiässä, jolloin se riippui pitkälti koululuokan hyväksynnästä tai torjunnasta. Edelleenkin yhteistyökykyisten ja auttavaisten on helpompi solmia ystävyysuhteita kuin aggressiivisesti ja epäsosiaalisesti käyttäytyvien. Nuoruudessa yleinen sosiaalinen tietoisuus lisääntyy ja itsetietoisuus kasvaa. Varhaisnuoruudesta eteenpäin prososiaalisessa ajattelussa ja päätteilyssä tapahtuu kehittymistä abstraktien periaatteiden, itsereflektoinnin sekä perspektiivin ottamisen lisääntyessä.

Erik H. Eriksonin psykososiaalisen kehitysteorian mukaan nuoruuden merkittävänä tehtävänä on identiteetin muodostaminen. Nuoren etsiessä tulevaa elämänsä suuntaa hän päätyy erilaisiin ratkaisuihin, joista muodostuu erilaisia aikuisen rooleja ja asemia. Nämä ihmissuhteisiin, ammattiin ja maailmankatsomukseen liittyvät roolit ja asemat vaikuttavat siihen, millaisen identiteetin nuori itselleen rakentaa. Eriksonin mukaan minuuteen sisältyvän jatkuvuuden edellytyksiä ovat eheytyminen kokonaisuudeksi sekä jäsentyminen aikaan ja ympäristöön. Mikäli nuori kykenee muodostamaan käsityksen itsestään ja omasta identiteetistään, hän tuntee olevansa sama ihminen muuttuvissa tilanteissa ja erilaisissa rooleissa, kokee ajan jatkuvaksi kokonaisuudeksi sekä tuntee oman historiansa, asuinympäristönsä ja kulttuurinsa. Identiteetin luomisessa merkittävässä roolissa ovat myös tärkeät ihmissuhteet. (Nurmi ym. 2006, 143; Nurmiranta ym. 2009, 76–77.)

4 Lastensuojelun alkuarviointi

Lähtökohtana lastensuojelussa ovat lapsen tarpeet ja huoltajien kyvyt ja mahdollisuudet vastata niihin. Lastensuojelutarpeen selvityksessä tarkastellaan, tarvitsevatko lapsi ja vanhemmat lastensuojelun tarjoamaa apua tuen ja kontrollin muodossa, vai selviytyykö perhe oman verkostonsa ja muiden mahdollisten viranomaisten avulla. Tämä arviointi vaatii nykyhetken tarkastelua, historian selvittämistä sekä tulevaisuuden ennakointia, mikä ei koskaan ole yksinkertainen tehtävä. Lastensuojelutarpeen selvityksen tekeminen on tarkoitettu yhteiseksi prosessiksi lapsen ja hänen huoltajiensa kanssa. Jos tähän ei kuitenkaan ole mahdollisuutta, voidaan selvitys tehdä vastoin huoltajan tai lapsen tahtoa. (Taskinen 2010, 56–57.) Joensuun lastensuojelun alkuarviointi eli lastensuojelutarpeen selvitys pohjautuu tilannearviomallille sekä lapsen elämäntilanteen kartoitus -mallille. Näiden kautta on pyritty saamaan Joensuun lastensuojelun alkuarviointinille mahdollisimman lapsilähtöinen malli.

4.1 Tilannearviomalli

Lapsilähtöisen tilannearvion tarkoituksena on selvittää lapsen yksilöllisiä tarpeita sekä arvioida lastensuojelun sosiaalityön tarvetta. Tavoitteena on lapsen arjen ja elämäntilanteen selvittäminen. Tilannearvio on samanaikaisesti intensiivistä ja vaikuttavaa sosiaalityötä, jonka tehtävänä on selkiyttää lapsen elämäntilannetta, arkea ja kokemuksia sekä lapselle että vanhemmille. Tilannearvio ei ole vain tiedon keräämistä ja selvittelyä vaan ensisijaisesti asiakkaan kohtaamista ja heidän kuulemistaan. Tilannearviossa tulee kohdata sekä lapsi että vanhemmat, jotta työskentely olisi lapsilähtöistä. Vanhempien tapaamisissa keskitytään kuitenkin lapseen, hänen asioihinsa ja tarpeisiinsa. Vanhempien ongelmat ovat mukana keskusteluissa, mutta niitä tarkastellaan tietoisemmin siitä näkökulmasta, miten ongelmat vaikuttavat lapseen tai lapsiin ja mitä voidaan tehdä, että lasten tilanne paranisi. (Ervast & Tulensalo 2006, 16–18, 48–49, 76–77.)

Tilannearvioprosessissa on neljä vaihetta: vireilletulo, aloitusvaihe, tapaamis- ja selvittelyvaihe sekä yhteenveto ja jatkon suunnittelu. Asiakkuuden alkuvaiheessa tilannearviossa pyritään lapsen arjen ja lastensuojelun sosiaalityön asiakkuuden tarpeen selvittämiseen eikä kokonaisvaltaiseen moniammatilliseen arviointiin. Tilannearvion jälkeen voidaan todeta, että tilanteen arviointia on jatkettava moniammatillisesti. Mahdollista jatkotyöskentelyä varten laaditaan lapselle asiakassuunnitelma suunnitelmallisen tilannearvion pohjalta. (Ervast & Tulensalo 2006, 16–18, 38.)

Moniammatillisella yhteistyöllä tarkoitetaan asiakaslähtöistä yhteistyötä, jossa yhdistämällä useita asiantuntijoita ja mahdollisesti eri organisaatioita yhteinen työ tai ongelma pyritään ratkaisemaan jokaisen tietoa ja osaamistaan hyödyntäen (Isoherranen 2008, 29, 33). Jokainen työntekijä tuo yhteistyöhön oman ammatillisen tiedon ja erikoisosaamisensa. Ammatillaiset eivät kuitenkaan aina osaa tarkastella asiakkaan tilannetta kokonaisuutena kunkin arvioidessa sitä vain oman erikoistumisensa kautta. Voi myös käydä niin, että asiakkaan ääni jää kuulematta. Moniammatillisen yhteistyön edellytyksiä ovatkin avoin kommunikatio ja vuorovaikutus sekä oman näkemyksen ja asiantuntijuuden tuominen jämäkästi esille. (Rekola 2008, 16.)

Tilannearviossa arviointiprosessiin kuuluu asiakkaita voimaannuttava näkökulma ja se voi antaa sekä lapsille että vanhemmille uusia voimavaroja. Ervastin ja Tulensalon (2006, 17, 41–42) mukaan tilannearvioprosessin aikana voidaan jo saada tarvittava muutos perheessä aikaiseksi sekä huoli vähenemään merkittävästi. Tilannearviota ja sen lapsilähtöisyyttä on kuitenkin kritisoitu vanhemmuuden riittämättömästä arvioinnista. Tilannearvion päätavoite on kuitenkin lapsen tarpeiden selvittäminen eikä vanhemmuuden arviointi. Tilannearvion jälkeisessä muutostyössä tavoitteena on vanhempien tukeminen lapsen tarpeisiin vastaamisessa. Tämän jälkeen pystytään arvioimaan, kykenevätkö vanhemmat vastaamaan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin.

4.2 Lapsen elämäntilanteen kartoitus -malli

Lapsen elämäntilanteen kartoitus -mallissa tarkoituksena on saada varhain kokonaisvaltainen kuva lapsen olosuhteista. Tärkeää on suunnitelmallinen työote niin, että päähuomiossa on lapsi ja hänen hyvinvointinsa sekä tulevaisuutensa. Lisäksi pyritään lapsen osallisuuden vahvistamiseen ja työntekijän jäsenyneempään työhön. Lapsen elämäntilanteen kartoituksessa ollaan ensisijaisesti kiinnostuneita siitä, mitä lapsi ajattelee, kokee ja tuntee sekä kuinka hän jäsentää elämäänsä. (Möller 2004, 16–17, 24, 27.)

Kartoitustyöskentelyyn kuuluu työskentely- ja arviointiprosessi. Työskentelyprosessi koostuu eri tapaamisista, joiden teemoja ovat lapsi ja lapsen verkostot, lapsen arki, kasvatus ja huolenpito sekä asuinolosuhteet. Teemoja käydään läpi sekä lapsen että hänen vanhempiansa kanssa. Työskentelyssä käytetään erilaisia toiminnallisia välineitä, joiden avulla asiakkaan on helpompi ilmaista tunteitaan, tarpeitaan ja kokemuksiaan. Arviointiprosessissa arvioidaan lapsen elämän vahvuuksia ja muutostarpeita. (Möller 2004, 21–22.)

4.3 Joensuun lastensuojelutarpeen selvitys

Joensuun lastensuojelutarpeen selvitys etenee neljän vaiheen kautta. Ensimmäinen vaihe on asian vireilletulo, jossa sosiaalityöntekijä vastaanottaa lastensuojeluilmoituksen. Sosiaalityöntekijän tulee tehdä päätös lastensuojelutarpeen selvittämisestä seitsemän vuorokauden kuluessa yhteydenotosta. Sosiaalityöntekijä arvioi kiireellisen lastensuojelun tarpeen sekä selvittää lapsen huoltajat ja heidän yhteystietonsa. Tämän jälkeen alkaa selvityksen toinen vaihe. Sosiaalityöntekijä sopii alkutapaamisesta lapsen ja vanhempien kanssa ja arvioi tapaamisessa lastensuojelun tukitoimien tarvetta sekä selvittää viranomais- ja läheisverkostot. Lastensuojelun alkutapaaminen johtaa joko lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen tai yhteistyön päättymiseen. (Myyry & Pietiäinen 2012a.)

Lastensuojeluasiakkuuden alkaessa aloitetaan kolmas vaihe eli tapaamis- ja selvitysvaihe. Tuolloin sosiaalityöntekijä tapaa lasta ja hänen vanhempiaan,

sopii verkostopalavereiden pidosta sekä toteuttaa lausuntopyyntöt. Viimeisenä vaiheena on yhteenvetotapaaminen, johon sosiaalityöntekijä on tehnyt kirjallisen yhteenvedon lastensuojelutarpeen selvittämisestä. Yhteenvetotapaamisessa sovitaan myös lastensuojeluasiakkuuden päättämisestä tai sen jatkamisesta. Jos asiakkuus jatkuu, siirtyy asiakas aluetyöntekijälle. Sosiaalityöntekijällä on kolme kuukautta aikaa käydä läpi nämä eri vaiheet. Näiden kolmen kuukauden aikana alkuarvioinnin sosiaalityöntekijät tekevät tiivistä moniammatillista yhteistyötä yhteistyökumppaneidensa kanssa, joista tärkeimpiä ovat nuorisosasema, nuorisopsykiatria, kasvatus- ja perheneuvola, lastenpsykiatria, lastensuojelun kotipalvelu sekä poliisi. (Myyry & Pietiäinen 2012a.)

Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnista vastasi aiemmin kaksi sosiaalityöntekijää, jolloin asiakkaat jakaantuivat heille alueiden mukaan. Tässä alkuarvointimallissa ja aluejaossa oli kuitenkin pulmia: yhteistyötahoja oli liikaa yhdellä sosiaalityöntekijällä, jolloin sosiaalityöntekijät joutuivat osallistumaan useisiin eri palavereihin. Näissä oli myös päällekkäisyyttä. Lisäksi alkuarviointia ei ollut mahdollista tehdä huolellisesti lain edellyttämällä tavalla, eli riittävää määrää vanhempien ja lapsen tapaamisia ei ollut mahdollista järjestää. Näin lapsen ääni ei tullut kuulluksi ja lapsen luonnolliset verkostot jäivät huomioitta. (Myyry & Pietiäinen 2012b.)

Maaliskuussa 2012 Joensuun lastensuojelun alkuarviointiin palkattiin kolmas sosiaalityöntekijä, millä pyrittiin vaikuttamaan vanhan alkuarviointimallin pulmiin. Näin ongelmallisesta aluejaosta päästiin uuteen kokeiluun eli työnjakoon ikäryhmittäin, jolloin kukin työntekijä toimii tietyn ikäryhmän parissa. Vauvasosiaalityöntekijä toimii 0–6-vuotiaiden lasten, lapsisosiaalityöntekijä 7–12-vuotiaiden lasten ja teinisosiaalityöntekijä 13–17-vuotiaiden nuorten kanssa. Tällä kokeilulla pyritään jäsentämään yhteistyökumppanit kullekin sosiaalityöntekijälle ikäjaottelun mukaisesti, jolloin myös avohuollon tukitoimet voitaisiin kartoittaa paremmin. Tämän lisäksi kokeilussa olevassa alkuarviointimallissa keskitytään nyt yhä enemmän lapsilähtöiseen, lasta ja nuorta osallistavaan työotteeseen. (Myyry & Pietiäinen 2012b.) Marraskuussa 2012 kokeilusta tulikin pysyvä malli Joensuun lastensuojelun alkuarviointiin.

4.4 Aiempia tutkimuksia lastensuojelutarpeen selvityksestä

Lapsilähtöisestä alkuarvioinnista on tehty useita tutkimuksia, joista esittelemme Viitasen, Hurttian sekä Filppulan tutkimukset. Viitanen (2009) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan, minkälaista lastensuojelutarpeen arviointia tilannearvioissa tehdään ja minkälaista tietoa ne voivat kertoa lastensuojelunuorten elämäntilanteista. Tutkimuksessaan Viitanen nosti esille tilannearvion yhteenvedoista nuorten kanssa tilannearviossa käsiteltävät aiheet, nuorten asiakkuuksien taustat sekä sen, miten nuoret tulevat huomioiduiksi tilannearviotyöskentelyssä. Eräs tutkimuksen johtopäätös oli, että tilannearviomalli on ottanut nuoret työskentelyn keskiöön. Nuorten elämäntilanteita oli käsitelty monipuolisesti ja arkilähtöisesti. Yhteenvedoissa nuoren ääntä oli tuotu esille muun muassa suorina lainauksina. Yhteenvedoissa sosiaalityöntekijät olivat myös kirjanneet ylös nuorten toiveita, joten tilannearviomalli toimii lisäksi nuoren ja hänen vanhempinsa välisenä välineenä, jossa mielipiteitä välitetään toisilleen. Yhteenvedoista jäi Viitasen mukaan puuttumaan sosiaalityöntekijän ääni ja hänen ammatillinen pohdintansa.

Hurttaa (2008) on selvittänyt pro gradu -tutkielmassaan palautelomakkeiden kautta lasten ja vanhempien näkemyksiä lastensuojelun alku- ja tilannearviosta, joissa tavoitteena on lapsilähtöisyys ja lapsen osallisuus. Tutkimuksesta selvisi, että vajaa puolet lapsista ei tiennyt, mikä on syy lastensuojelun alku- ja tilannearvioin tekemiseen ja mihin työskentelyllä pyritään. Tämä ei tue lapsen todellisen osallisuuden toteutumista. Lisäksi nämä lapset olivat epävarmoja työskentelyn hyödyllisyydestä. Sen sijaan lapset, joille asiakkuuden syyt olivat selviä, pitivät myös alkuarviointityöskentelyä jokseenkin hyödyllisenä. Lapsi on myös aina otettava mukaan työskentelyyn hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, vaikka työskentely ei olisikaan lapsesta mieluista. Tutkimuksen mukaan lapsen kanssa työskentelyssä tarvitaan aikaa, kärsivällisyyttä ja aitoa kiinnostusta kuulla lasta ja hänen kokemusmaailmaansa. Ajatusten, tunteiden ja kokemusten nimeämisessä ja tunnistamisessa auttavat muun muassa erilaiset toiminnalliset välineet.

Filppulan (2010) mukaan lapsen ääntä kuullaan koko lastensuojelun alkuarviointiprosessin ajan. Hän on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan, minkälaista tietoa alkuarvioinnissa ja dokumenteissa tuotetaan lapsista sekä kuka tietoa tuottaa ja millä tavalla. Lisäksi Filppula tarkastelee tutkielmassaan, pysyykö lapsi koko prosessin ajan mukana ja miten lapsi on osallisena alkuarviointiprosessissa. Aineistot osoittivat, että lasta kuunneltiin asiakastilanteissa ja hänen puheensa huomioitiin. Filppula nostikin esiin lapsen kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen tärkeyden iästä huolimatta. Myös Filppulan tutkielmassa esiintyi välineiden, pelien ja leikkien merkitys lapsen äänen esiin saattamisessa.

5 Opinnäytetyöprosessi

Saimme toimeksiannon (katso liite 1) opinnäytetyöllemme helmikuussa 2012 Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnista, jossa oli tarve uuden työmallin tutkimiselle. Tuolloin opinnäytetyömme tarkoituksena oli tutkia kolmannen sosiaalityöntekijän tarpeellisuutta Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnissa aiemman kahden sijaan. Kolmannen sosiaalityöntekijän vaikutusta alkuarviointityölle emme kuitenkaan olisi lyhyessä ajassa voineet tutkia riittävästi, minkä vuoksi opinnäytetyömme tarkoitus vaihtui. Alkuperäisestä aiheesta teimme kuitenkin alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöille raportin, joka valmistui kesäkuussa 2012. Raportti esiteltiin Joensuun sosiaali- ja terveystalvelujen johtoryhmälle. Opinnäytetyömme aihe muodostui lopulliseen muotoonsa alkukevällä 2012.

5.1 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tutkimustehtävä

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tutkia Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden sekä heidän yhteistyökumppaneidensa kokemuksia alkuarvioinnin lapsilähtöisyydestä. Tavoitteenamme on tarkastella, millaista työskentelyn tulisi alkuarvioinnissa olla, jotta siinä toteutuisi lapsilähtöisyys sekä eri-ikäisten lasten ja nuorten osallisuus ja kuuleminen. Opinnäytetyömme tutki-

mustehtävä on, miten alkuarviointityöskentelyssä huomioidaan mahdollisimman lapsilähtöisesti eri-ikäiset lapset ja nuoret.

5.2 Opinnäytetyön kohderyhmä

Opinnäytetyömme kohderyhmänä ovat Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnin sosiaalityöntekijät sekä heidän yhteistyökumppaninsa lastensuojelun kotipalvelu, kasvatus- ja perheneuvola sekä nuorisoasema. Tutkimusluvan (katso liite 2) haimme Joensuun lastensuojelun johtavalta sosiaalityöntekijältä. Koska tutkimuksemme koskee alkuarviointityötä, luonnollinen valinta kohderyhmäksi oli alkuarvioinnin sosiaalityöntekijät. Alkuarvioinnin sosiaalityöntekijät valitsivat haastateltavat yhteistyökumppanit, sillä sosiaalityöntekijöillä oli tieto siitä, keiden kanssa he tekevät eniten yhteistyötä. Yhteistyökumppanit valikoituivat niin, että jokaista ikäryhmää kohti oli yksi asiantunteva yhteistyökumppani. 0–6-vuotiaiden kohdalla yhteiskumppanina toimi lastensuojelun kotipalvelu, 7–12-vuotiaiden yhteistyökumppanina toimi kasvatus- ja perheneuvola ja 13–17-vuotiaiden yhteistyökumppanina toimi nuorisoasema. Yhteistyökumppaneiden haastateltavat henkilöt valikoituivat sen mukaan, keneen alkuarviointisosiaalityöntekijät olivat eniten yhteydessä. Alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden tekemä valinta perustui myös vapaaehtoisuuteen. Olimme itse yhteydessä sähköpostitse haastateltaviin maaliskuussa 2012, jolloin sovimme haastatteluajan kohdat ja -paikat.

5.3 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

Valitsimme opinnäytetyömme tarkoituksen perusteella menetelmäksi laadullisen tutkimuksen. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2008, 157, 160) mukaan kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on kuvata todellista elämää ja ymmärtää sen moninaisuus. Kohdetta pyritään tutkimaan kokonaisvaltaisesti ja tutkimuksessa tarkoituksena on löytää tai paljastaa tosiasioita, ei vain todentaa jo olemassa olevia väittämiä. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään aineistolähtöistä analyysiä, jolloin aineiston yksityiskohtaisella tarkastelulla pyri-

tään odottamattomien seikkojen paljastamiseen. Aineiston hankinnassa tarkoituksena on käyttää menetelmiä, joilla tutkittavien oma ääni pääsee esille mahdollisimman hyvin. Menetelminä voidaan käyttää muun muassa teemahaastattelua, ryhmähaastattelua ja osallistuvaa havainnointia.

Tiedonkeruumenetelmänä haastattelu antaa mahdollisuuden aineiston keruun säätämiseen tilanteen ja vastaajien mukaan. Haastattelu valitaan tiedonkeruumenetelmäksi usein silloin, kun halutaan nähdä ihminen subjektina eli aktiivisena ja merkityksiä luovana osapuolena. Haastattelun kautta voidaan myös selventää vastauksia ja syventää saatavia tietoja. Lisäksi haastattelun etuna on vastaajien saaminen mukaan tutkimukseen. Toisaalta haastattelun luotettavuuden haasteena on tutkittavien pyrkimys antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia tai puhuminen haastattelutilanteessa toisin kuin yleensä. Tilannesidonnaisuuden vuoksi tulosten liiallista yleistämistä tulee välttää. (Hirsjärvi ym. 2008, 200–201.)

Tarkoituksenamme oli selvittää haastateltavien kokemuksia, joten tutkimusamme ajatellen tiedonkeruumenetelmänä haastattelu oli sopivin. Kokemuksia keräsimme lastensuojelun alkuarviointisosaalityöntekijöiltä ja heidän yhteistyökumppaneidensa lastensuojelun kotipalvelun, kasvatusta- ja perheneuvolan sekä nuorisoseuran työntekijöiltä. Haastattelun kautta pystyimme parhaiten näkemään jokaisen yksilön subjektina ja saamaan hänen merkityksellisen äänensä kuuluviin.

Valitsimme tutkimusmenetelmäksi teemahaastattelun, koska halusimme saada aikaan avointa keskustelua tietyistä teemoista ja aihepiireistä. Eskolan ja Suorannan (2001, 86–87) mukaan teemahaastattelussa määritellään haastattelun aihepiirit eli teema-alueet, mutta kysymysten tarkkaa järjestystä tai muotoa ei ole. Kaikki aihepiirit käydään läpi, vaikka niiden järjestys voi vaihdella eri haastattelujen välillä. Teemahaastattelun etuna on, että haastateltavien on mahdollista puhua varsin avoimesti ja vapaamuotoisesti kuitenkin jäseneltyjen teema-alueiden puitteissa. Tämä varmistaa sen, että jokaisen haastateltavan kanssa on puhuttu samoista asioista ja näin litteroidun haastatteluaineiston lähestyminen on helpompaa. Teimme teemahaastattelurungot (katso liite 3) alkuarviointi-

tisosaalityöntekijöille ja yhteistyökumppaneille tutustuttuamme ensin opinnäytetyömme aiheeseen liittyvään teoriaan. Lähetimme teemahaastattelurungot haastateltaville ennen itse haastatteluja, jotta he pystyivät perehtymään kysymyksiin jo ennalta. Näin ajattelimme saavamme kerättyä mahdollisimman kattavasti kokemuksia haastateltavilta.

Haastattelu on tutkijan aloitteesta tapahtuvaa ja johdattalemaa keskustelua. Haastattelu on siis tilanne, jossa haastattelija esittää kysymyksiä haastateltavalle. Siinä molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa vuorovaikutuksen kautta. Haastattelulle on tyypillistä, että se on ennalta suunniteltu sekä haastattelijan alulle panema ja ohjaama. Haastattelijan tulee usein pitää keskustelua yllä ja motivoida haastateltavaa. Lisäksi haastattelijan tulee tehdä selväksi haastateltavalle, että hänen kertomisiaan käsitellään luottamuksellisesti. (Eskola & Suoranta 2001, 85.)

Eskolan ja Suorannan (2001, 94–98) mukaan ryhmähaastattelussa useat eri haastateltavat keskustelevat samaan aikaan samasta aiheesta tai teemasta. Ryhmähaastattelussa haastateltavien on mahdollista saada toisiltaan tukea ja myös tietoa voi syntyä enemmän yhteisen pohdinnan kautta kuin yksilöhaastattelussa. Tällöin myös väärin ymmärtämisen ja unohtamisen riski pienenee. Mahdollisten erilaisten mielipiteiden kautta asiat tulevat eri tavalla esiin kuin yksilöhaastattelussa. Ryhmähaastattelun haasteita voivat olla haastateltavien saaminen paikalle samaan aikaan sekä tilanteen tallentaminen ja nauhojen purkaminen: litterointi voi vaikeutua, mikäli puheesta ei saa selvää usean henkilön puhuessa samaan aikaan. Aineiston litteroinnilla tarkoitetaan aineiston puhtaaksi kirjoittamista sanasta sanaan (Hirsjärvi ym. 2008, 217).

Aloitimme aineiston keruun haastattelemalla alkuarviointityöntekijöitä ryhmähaastattelulla huhtikuun 2012 alussa. Päätimme haastatella ensimmäisenä alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöitä, jotta saisimme mahdollisimman paljon tietoa Joensuun alkuarvioinnista ja heidän käytännön työstään. Saimme myös haastateltua samalla kertaa useita alkuarvioinnin asiantuntijoita, jolloin alkuarviointimallin tarkastelu eri näkökulmista mahdollistui avoimen keskustelun ja pohdinnan myötä. Nuorisoaseman haastattelun oli tarkoitus olla yksilöhaastattelu, mut-

ta haastatteluun osallistuikin kaksi nuorisoaseman työntekijää. Työntekijät olivat keskustelleet juuri ennen haastattelutilannetta, että molemmat halusivat osallistua haastatteluun. Koimme, että tämä toisi sekä haastatteluun että aineistoon laajempaa näkemystä, joten hyväksyimme idean. Lastensuojelun kotipalvelun ja kasvatus- ja perheneuvolan työntekijöiden haastattelut olivat yksilöhaastatteluja.

Käytimme kaikkien haastattelujen tallentamiseen nauhuria. Litteroimme nauhoitetut aineistot sanatarkasti analyysia varten heti haastattelujen jälkeen. Jokaisen haastattelun tallensimme litteroituna omaksi tiedostokseen, jotta haastattelut pysyivät erillisinä. Yhden haastattelun litterointiin kului aikaa noin kolmesta neljään tuntia, eli yhteensä aikaa meni litterointiin noin 15 tuntia. Litteroitua tekstiä syntyi fontilla Arial, fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5 yhteensä 41 sivua. Litteroinnin jälkeen aloimme teemoitella aineistoa.

5.4 Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysillä pyritään tiivistämään aineisto selkeäksi ja näin tuottamaan uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysillä pyritään tiivistämään aineisto ilman, että sen sisältämä tieto katoaa. Aineisto tulee tuntea perinpohjaisesti ja se täytyy lukea läpi useaan otteeseen. (Eskola & Suoranta 2001, 137, 150–151.) Laadullisessa tutkimuksessa on huomioitava, että aineistosta löytyy useita kiinnostavia asioita, joita ei välttämättä ole etukäteen osannut odottaa. Aineistosta onkin valittava tarkkaan rajattu ilmiö, josta kerrotaan kaikki. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 92.)

Ensimmäisenä tehtävänä aineiston keräämisen, purkamisen ja teknisesti käsiteltävään muotoon muuttamisen jälkeen on aineiston järjestäminen. Aineistosta saadaan teemoittelun avulla esiin kokoelma erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin kysymyksiin. Teemoittelussa nostetaan esiin tutkimusongelman kannalta olennaisia teemoja, joiden ilmenemistä ja esiintymistä aineistossa vertaillaan. Teemahaastattelun teemat voivat muodostaa sinänsä jo tietynlaisen aineiston jäsenyyksen, josta voidaan lähteä liikkeelle. Tällä tavalla myös koko aineisto tulee käytyä läpi. (Eskola & Suoranta 2001, 150–151, 174–175.)

Koimme, että teemoittelu oli meidän työskentelymme kannalta paras mahdollinen menetelmä analysoida aineistoa, sillä mielestämme se oli loogisin vaihtoehto teemahaastattelujen tulosten esiin nostamisessa. Tulostimme litteroidut tekstit, joita kävimme useaan otteeseen läpi lukemalla. Tämän jälkeen nimesimme litteroidusta tekstistä tutkimuksemme kannalta oleellisia teemoja ja aloimme erotella eri teemoihin liittyviä asioita eri väreillä. Esimerkki analyysin teemoittelusta on liitteenä 5.

Lopulliset ylä- ja alateemat syntyivät teemoittelun jälkeen (katso liitteet 6 ja 7). Etsimme teemoittelusta laajimmat asiakokonaisuudet, joista syntyivät lopulliset yläteemat. Alateemat muodostuivat niin, että yläteemoista etsimme vielä yhteneväisiä kokonaisuuksia. Löysimme yläteemoista lapsilähtöinen työskentely 0–6-, 7–12- ja 13–17-vuotiaiden kanssa vielä kokonaisuuksia, joista saimme muodostettua alateemat. Muiden yläteemojen alle emme kokeneet tarpeelliseksi muodostaa alateemoja.

Teemoittelun jälkeen avasimme tulokset opinnäytetyöhömmme ja keräsimme teemoihin liittyviä sitaatteja käytettäväksi tuloksiin. Eskolan ja Suorannan (2001, 174–175) mukaan teemoihin järjestetyistä aiheista irrotetaan sitaatteja, joista ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Teemoittelun onnistumisessa teorian ja empirian vuorovaikutus onkin välttämätöntä. Tekstikatkelmia voidaan hyödyntää eri tavoilla, kuten aineistoa kuvaavana esimerkkinä tai tekstiä elävöittävästä tekijänä (Savolainen 1991, Eskola & Suoranta 2001, 175 mukaan). Teimme kaikista analyysin vaiheista analyysipolun, joka on liitteenä 4.

6 Tulokset

Jotta haastateltavien anonymiteetti säilyy, emme käytä haastatteluissa olleiden henkilöiden nimiä emmekä heidän ammattinimikkeitään. Emme myöskään mainitse toimipaikkoja, eli lastensuojelun alkuarviointia, lastensuojelun kotipalvelua,

kasvatus- ja perheneuvolaa sekä nuorisoasemaa. Käytämme haastattelujen erottelamiseen kirjain-numeroyhdistelmäkoodeja, joita on seitsemän. Nämä arvotut koodit ovat E7, J2, L5, M9, C4, K3 ja P8. Tuloksien yläteemoiksi muodostuivat lapsilähtöisyys Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnissa, lapsen, nuoren ja vanhempien rooli alkuarviointityöskentelyssä, lapsilähtöinen työskentely 0–6-vuotiaiden kanssa, lapsilähtöinen työskentely 7–12-vuotiaiden kanssa sekä lapsilähtöinen työskentely 13–17-vuotiaiden kanssa. Näiden ikäryhmiä koskevien teemojen alateemoiksi valikoituivat luottamuksen rakentaminen, välineet ja menetelmät sekä ikäkaudessa huomioitavia asioita.

6.1 Lapsilähtöisyys Joensuun lastensuojelun alkuarvioinnissa

Osan haastateltavien mukaan lastensuojelun alkuarvioinnissa tehdään kokonaisvaltainen lapsen tilanteen arviointi, jossa arvioidaan koko lapsen ympäristö. Työskentelyssä huomioidaan se, mitä lapsi tekee yleensä kotona, koulussa, päiväkodissa ja muissa ympäristöissä sekä millaiset läheiset ja viranomaisverkot lapsella on. Alkuarvioinnissa huomioidaan myös kodin olosuhteet sekä miten lapsen arki sujuu ja onko lapsella erityistarpeita. Lisäksi arvioidaan vanhempien kykyä vastata lapsen tarpeisiin. Kaikki lapset tavataan, sillä ilman lapsen tapaamista lastensuojelutarpeen selvitystä ei voida lopettaa. Tapaamiskerrat vaihtelevat parista tapaamisesta kymmeneen. Keskimäärin perheellä on kuitenkin 3-5 tapaamista, jotka sisältävät sekä yksilö- että perhetapaamisia.

Alkuarviointia lähdetään lähestymään aina lapsen näkökulman kautta. Lapsilähtöisyys näkyy esimerkiksi siinä, että vanhempien kanssa ei keskustella vanhemmista vaan lapsesta.

Pyritään koko ajan pitämään se alkuarvioinnin ajatus siinä, ettei vanhemmat tuu tänne hakemaan mitään parisuhdeneuvontaa vaan se toteutetaan jossain muualla ja lapsi on siinä keskiössä riippumatta siitä, mikä se lastensuojeluilmoituksen sisältö on. Eli sitä lähdetään lähestymään siitä lapsen näkökulman kautta. E7.

Jotta lapsi olisi aina etusijalla työskentelyssä, vanhempien keskustelu palauteaan aina siihen, miten tilanne vaikuttaa lapseen.

--- jos ilmoitus tulee vanhempien päihteiden käytöstä niin meitä ei kiinnosta paljon ne juo ja minä iltoina vaan se että miten se juominen vaikuttaa lapseen et oireileeko se lapsi silleen et mitä lapsi niin ku tuumaa siitä alkoholin käytöstä. M9.

Haastateltavien mukaan Joensuun alkuarvioinnissa lapsilähtöisyys näkyy alkuarviointityössä voimakkaasti. Ajatuksena tuleekin olla aina se, mitä tehdään lapsen parhaaksi ja millä toimenpiteillä lapsen paras saadaan aikaiseksi. Tämän tulisikin haastateltavien mielestä olla työtä ohjaava periaate.

Koko ajan ajatuksena läpi sen, että mitä tehdään lapsen parhaaksi ja miten niin ku ympäristön muutoksilla ja jollain toimenpiteillä niin ku saahaan se lapsen paras aikaiseksi. C4.

Yhden haastateltavan kokemus alkuarvioinnista oli, että lapsilähtöisyys oli viime vuoden aikana vahvistunut. Hän ei osannut kuitenkaan sanoa, onko syynä tähän uusi lastensuojelulaki, jossa painotetaan lasten tapaamisia ja lapsen huomioimista. Haastateltava mainitsi myös, että on mahdollista, ettei hän ole ennen vain kiinnittänyt asiaan huomiota. Haastateltavan kokemus oli, että lapsia kuullaan alkuarvioinnissa enemmän kuin ennen. Lasten kanssa työskentely ja lasten kuuleminen on myös haastateltavan mukaan vahvistunut.

Yhden haastateltavan mukaan keskeistä eri ikäryhmien kanssa työskentelyssä on lapsen ikätason mukaisen kehityksen huomioiminen. Näin haastateltavan mielestä voidaan arvioida, kuinka lasta osallistetaan ja kuullaan sekä kuinka hänen mielipiteensä, toiveensa ja ajatuksensa voidaan huomioida.

Totta kai se keskeinen asia on aina se lapsen ikätason mukainen kehitys, että missä kohtaa se lapsi on menossa ja et kuinka paljon häntä voidaan osallistaa ja kuulla ja millä tasolla voidaan ottaa huomioon hänen mielipiteitensä, toiveitansa ja ajatuksia. Et sen arviointi ikään ku, et millä kehitystasolla lapsi on menossa, on varmasti sellanen, mikä koskettaa meitä kaikkia. E7.

6.2 Lapsen, nuoren ja vanhemman rooli alkuarviointityöskentelyssä

Kaikkien haastattemiemme henkilöiden mukaan lapsi tai nuori on alkuarvioinnin keskipisteenä. Lapsi myös otetaan tarpeeksi huomioon alkuarvioinnin työskentelyssä. L5:n mukaan lasten ja vanhempien kunnioittaminen on todella tärkeää ja se tulisi huomioida kaikessa työskentelyssä ja toimintatavoissa.

Elinympäristön huominen on erittäin tärkeää vauvaperheissä, minkä vuoksi vauvaperheissä tehdäänkin paljon kotikäyntejä. Lasten yksilötapaamiset riippuvat lasten iästä, pienimpiä ei tavata yksin vaan aina yhdessä vanhemman kanssa. Pikkulasten kohdalla keskustellaankin paljon lasten vanhempien kanssa.

--- vaikka niitten vanhempien kanssa haastellaan, nii kyllähän se lapsi on siinä ensisijainen kuitenkin. Että kotonakin, kun tehdään, niin ei se lapsi sinne syrjään jää, et kyllähän se lapsi siinä keskipisteenä ensisijainen on. P8.

Yhden haastateltavan mukaan vanhempien rooli alkuarviointityöskentelyssä riippuu siitä, millainen lähtökohta lastensuojelun alkuarvioinnin alkamiselle on. Jos vanhempi on vapaaehtoisesti haluamassa lastensuojeluasiakkuutta ja lastensuojelusta puhutaan perhettä tukevana asiana, lapset ja vanhemmat ovat myönteisesti tuomassa tarpeitaan ja asioitaan esille.

Joskus on niin, että lapsi tarvii harrastuksiin tukee ja perhe tarvii kotipalvelun tukea, että pystytään paremmin turvaamaan sitä vanhemman jaksamista ja myöskin tuomaan lapsille jotain hyvää ja mukavaa kokemusta siihen arkeen. Näissä se on jotenkin erilainen ku sellasessa tilanteissa, joissa joku on tehnyt lastensuojeluilmoituksen --- L5.

Yhden haastateltavan mukaan vanhemmille tulee helposti altavastaaja olo, ikään kuin vanhempi olisi syytettynä jostain, jos lastensuojeluilmoitus tulee ulkopuoliselta taholta. Tuolloin vanhemmat ikään kuin puolustavat sitä, miten heillä menee. Voi olla myös tilanne, jossa vanhempi on lastensuojeluasiakkuuden alkamisen kannalla, mutta lapsi vastustelee. Tällöin vanhemmat ja lapsi ovat vastakkainasettelussa.

--- että vanhempi puhuu huolestaan, ja että tälle pitäis jotain tehdä tälle lapsen käyttäytymiselle ja lapsi taas puolustautuu ja pyrkii niin ku ehkä siihenki, ettei oo valmis siihen yhteistyösuhteeseen alkuarvioijan kanssa. L5.

Nuorella on oikeus salata tiettyjä asioita vanhemmiltaan, mikä lisää myös nuoren luottamusta työntekijää kohtaan.

--- nuoret voi salata enemmän asioita vanhemmilta, ku sitten pienemmät lapset, että nuoret voivat ihan kieltää kertomasta ja se on tärkeä sanoa, et sulla on tällainen oikeus ja et nää asiat on pakko kertoa, mut et näistä ja näistä asioista ei puhuta --- et yhdessä sovia mistä asioista voidaan puhua ja mistä ei. L5.

Osan haastateltavien mukaan nuori ei ole irrallinen ympäristöstään, joten asioita ei myöskään käsitellä irrallaan muusta verkostosta ja läheisistä suhteista.

Eihän se nuori voi olla tyhjiössä ja asioita käsitellä irrallaan niin ku muusta verkostosta ja läheisistä suhteista ja muista kuvioista. Silleen niin ku alkuarvioinnissakin on varmasti se, että kokonaisvaltaisuuteen pyritään, vaikka se on tosi tiivis semmonen interventio. C4.

Nuoren kuulemista edesauttaa se, että nuorelle annetaan mahdollisuus keskustella asioista työntekijän kanssa yksin. Nuorelle tulee saada tunne, että työntekijät ovat paikalla nuorta varten. Tapaamiset, joissa vanhemmat ovat läsnä, eivät aina toimi. Nuorten itsenäistymisessä tulee kuitenkin huomioida se, että vanhemmat ovat läsnä tukemassa nuorta.

6.3 Lapsilähtöinen työskentely 0–6-vuotiaiden kanssa

6.3.1 Luottamuksen rakentaminen

Alkutapaamisen onnistuminen on paljon kiinni työntekijän persoonasta. Jos työntekijä osaa heittäytyä lapsen tasolle eikä ole turhan tärkeä tai pelottava, lapsi voi kokea luottamusta. Lähestymistavassa tulee muistaa se, että lapsi huomioidaan heti esimerkiksi kotikäynnille mentäessä. Kun kyseessä on pieni lapsi, tapaamiset ovatkin pääsääntöisesti kotikäyntejä. E7 kertoi, kuinka monen

pienen lapsen kanssa saa tavoitettua paremman kontaktin, kun esimerkiksi konttaa lapsen kanssa lattialla ja käy lapsen kanssa keskustelua hänelle tutussa ympäristössä.

Paljonhan se on siitä työntekijän persoonasta ja siitä, millä tavalla siinä oot, et osaako vähän heittäytyä sinne lapsen tasolle. --- jo se lähestyminen, et ku mennään ja huomioidaan se lapsi siinä heti mennessä kotiinki, et kysellään kukas sie oot ja ihan tälläsiä normaaleja juttuja. Et eihän siihen mitään ohjeistusta oo, et se on persoonakysymys miusta --- E7.

Yksi haastateltava väittääkin, että mitä nuorempi lapsi on, sitä pidemmälle luottamuksen syntymiseen menee. Pieniä lapsia täytyykin tavata tämän takia useammin, jotta luottamuksellinen ja avoin suhde voisi syntyä. Usean haastateltavan mukaan työskentelyn tulisi olla leikinomaista, jotta tapaamisesta tulisi lapselle mukava tuokio. P8 taas mainitsi, että monesti hänestä tuntuu, että lapsi lähtee tapaamisesta iloisin mielin ja että lapsi tulisi mielellään tapaamiselle uudestaan.

6.3.2 Välineet ja menetelmät

Muutama haastateltava mainitsi, että vauvojen kanssa työskentely on usein havainnointia ja aikuisten kanssa keskustelua. Koska vauvat tarvitsevat paljon perushoitoa, pienten vanhempien kanssa keskustelut liittyvätkin hyvin pitkälti perushoitoon. J2 mainitsi, että hän ei ole käyttänyt vanhempien kanssa keskusteluissa apunaan minkäänlaisia lomakkeita, työskentely on koostunut vain keskusteluista. P8 mainitsi, että alkuarvioinnin menetelmänä vauvojen kanssa työskentelyssä voidaan käyttää vain vauvan kehityksen seuraamista sekä vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksen havainnointia.

Lapsen kuuleminen riippuu lapsen iästä ja siitä, pystyykö lapsi vastaamaan kysymyksiin vai ei. Osa haastateltavista mainitsikin, että mitä pienempi lapsi on, sitä enemmän välineitä tarvitsee keskustelun tueksi. Leikki-ikäisille kerrottiin olevan paljon hyviä materiaaleja ja lapsia voi pyytää esimerkiksi piirtämään tai kirjoittamaan. Alkuarvioinnissa käytetään lasten kohdalla osan haastateltavan

mielestä paljon kortteja, kuten Pesäpuun Nallekortteja, joista lapset innostuvat nopeasti. Pesäpuulla mainittiinkin olevan valtavasti materiaaleja.

Käytännössä työskentely on materiaalien käytön lisäksi hyvin pitkälti leikin seuraamista ja juttelua. Menetelmänä toimii myös tarkkailu ja havainnointi. Alle kouluikäisten kanssa tehdään paljon havaintoja. Lasta seuraillaan ja havainnoidaan sitä, miten lapsi käyttäytyy ja toimii. Yksi haastateltavista kertoi parityöskentelyn mahdollistavan sen, että erityisesti toinen työntekijöistä voi seurailla, miten vauva tai lapsi toimii ja käyttäytyy.

Yksi haastateltavista kertoi, että havainnoidessaan hän huomioi, minkä oloinen vauva on, kuten miten totinen tai aktiivinen hän on. Myös vauvan suhdetta vanhempiin tulee havainnoida. Vuorovaikutuksen näkee haastateltavan mukaan siitä, miten läheisiä vanhemmat ovat lapselle. Tällaisessa tilanteessa haastateltava havainnoi, huomioiko vanhempi vauvaa ollenkaan vai onko vauva esimerkiksi syrjässä. Jos vauva itkee, haastateltava tarkkailee sitä, miten vanhempi rauhoittaa vauvaa. Leikki-ikäisten kohdalla haastateltava havainnoi, onko lapsi varauksellinen ja uskaltaako lapsi puhua vanhempien läsnä ollessa. Jos työntekijät ovat käyttäneet välineinä, esimerkiksi kortteja, tarkkailee haastateltava sitä, missä järjestyksessä lapsi on valinnut kortit ja esimerkiksi keitä perheenjäseniä lapsi on kortteihin nimennyt. Lisäksi leikistä voi tarkkailla erilaisia asioita, kuten tappelevatko lelut keskenään vai eivät.

6.3.3 Ikäkaudessa huomioitavia asioita

Yksi haastateltava mainitsi, että lapset ovat alkuun varautuneita, ellei lapsi ole hyvin sosiaalinen, jolloin hän kykenee keskustelemaan kenen tahansa kanssa. Varautuneisuus voi johtua myös siitä, että lapsi jännittää tilannetta ja työntekijää. Jos lapsi on nähnyt tai kokenut väkivaltaa, lapsi voi olla hiljaisempi. Vähäpuheisuus voi johtua myös haastateltavan mukaan siitä, että lapsi suojelee vanhempiaan tai pelkää vanhempiaan.

Ne tietää sen jo hyvin pienetkin, et jos sanon näin, nii saatan saaha selkään. P8

Yksi haastateltavista kertoi, että kouluikäisten kohdalla työntekijän tulee osata suodattaa asioita lapsen kerronnasta, sillä lapsilla voi olla haastateltavan mukaan todella värikkäitä tarinoita. Haastateltava mainitsi yhdeksi keinoksi sen, että työntekijä kysyy lapselta uudestaan tiettyä asiaa ja katsoo vastaako lapsi samalla tavalla kuin aiemmin. Yhteistyökumppaneiden tai työparien kanssa voidaan myös keskustella siitä, kertooko lapsi samanlaisia asioita toisille työntekijöille. Haastateltava kertoi, että on oma haasteensa poimia lasten kerronnasta tai toiminnasta olennaiset seikat.

6.4 Lapsilähtöinen työskentely 7–12-vuotiaiden kanssa

6.4.1 Luottamuksen rakentaminen

Haastateltavien mukaan luottamuksen rakentamiseen vaikuttaa avoimuus ja rehellisyys. Lapsen kanssa tulee myös sopia yhdessä, mistä asioista puhutaan muille, kuten vanhemmille, ja mistä asioista vain työntekijöille. Näin lasta ei myöskään petetä.

Jos aikuiset pelkää joistain asioista puhua, niin miten paljon enemmän lasta pelottaa se, että aikuinenkaan ei voi hankalista asioista puhua. L5.

Yhden haastateltavan mukaan olisi tärkeää, että tapaamiset suljettaisiin joka kerta ja työskentely koottaisiin aina yhteen. Lisäksi olisi kerrottava, mitä jatkossa tulee tapahtumaan. Lapselle tulee kertoa myös, millä tavalla lasta autetaan hankalassa tilanteessa. Onkin tärkeää, että myös vaikeat asiat käydään läpi yhdessä lapsen kanssa. Työntekijän tulee huomioida myös turvallisuus ja se, että lapsella on turvallinen paikka, jonne mennä tapaamisen jälkeenkin.

6.4.2 Välineet ja menetelmät

Yhden haastateltavan kokemuksen mukaan työskentely olisi hyvä aloittaa välineitä käyttämällä. Työskentelyn alkuvaiheessa pyritään rakentamaan suhdetta asiakkaaseen, mihin välineet olisivat toimiva menetelmä. Haastateltava kertoi myös, että tuolloin lapsi voi tarkkailla työntekijää ja arvioida, pystyykö hänelle puhumaan asioistaan. Kun lapsi tulee siihen tulokseen, että työntekijälle voi puhua, alkaa lapsi myös vähitellen avautumaan. Haastateltava mainitsi myös, että pienillä asioilla, kuten mehun ja keksien tarjoamisella voi olla suuri merkitys.

Haastateltavien mukaan kortteja voidaan käyttää apuna, jotta saisi aikaan keskustelua tärkeistä asioista. L5:n mielestä työskentelyssä tulisi olla mukana tunneasioita avaavia kortteja, perheen tärkeitä asioita avaavia kortteja sekä vahvuuskortteja, jotka auttaisivat keskustelua eteenpäin. Erilaiset leikkivälineet ja mukavat pelit ovat myös hyviä vaihtoehtoja. Haastateltavan kokemuksen mukaan lapsille on kehitelty esimerkiksi todella hyviä lautapelejä, joiden avulla pystytään käsittelemään lasten vaikeita tilanteita, kuten sijaisperheasioita, huostaanottoa tai eroa. Välineiden hyödyntäminen auttaa lasta pääsemään helpommin asioihin kiinni ja voi lisäksi nostaa asioita lapsen mieleen.

Yksi haastateltavista kertoi käyttävänsä Pesäpuulta Nallekortteja sekä Elämäni tärkeät asiat -kortteja. Haastateltava mainitsi myös käyttävänsä erilaisia lomakkeita, jotka ovat tehty lasten kuulemiseen. Näiden välineiden lisäksi haastateltava koki mainioiksi välineiksi piirustuspaperit ja kynät. Hänellä onkin tapana pelailla pelejä tai tehdä vaikka paperilennokkeja lasten kanssa. Varsinkin vilkkaalle lapselle tulisi tarjota välineitä, joilla keskustelu olisi tekemisen lomassa syntyvää eikä vain istumista ja keskustelua.

Yhden haastateltavan mielestä työskentelyssä tulisi havainnoida lapsen olemusta. Havaintoja tulisi tehdä siitä, rentoutuuko lapsi, onko lapsi jännittynyt, nouseeko lapsen puheessa esiin vanhemman suojelemista sekä siitä, millainen olemus lapsella on, kun hän puhuu asioista. Alkuarvioinnissa on tärkeää myös huomioida lapsen ulkoinen olemus. Ulkoisesta olemuksesta voi nähdä esimerkiksi lapsen hoitamattomuuden sekä väkivallan kohteeksi joutumisen.

Yksi haastateltavista kertoi kiinnittävänsä huomiota lapsen ja vanhemman väliin suhteeseen ja kommunikaatioon. Jo se, miten vanhemmat ja lapset istuvat, voi kertoa jotakin. Haastateltava havainnoi myös sitä, antaako vanhempi lapselle tilaa puhua, vastaako vanhempi lapsen puolesta sekä katsooko lapsi aina vanhempaansa vastatessaan. Lisäksi hän tarkkailee, onko vanhemman puhe ja olemus ristiriidassa vai sopusoinnussa keskenään ja onko tarina eheä vai herääkö kerronnasta outoja kysymyksiä, joihin ei saa vastausta kysyttäessä. Lapsessa haastateltava havainnoi sitä, että hätäantyykö tai ahdistuuko lapsi kysyttäessä jotain, onko lapsi levoton tai pelokas tai alkaako lapsi tehdä jotain muuta samalla, kun hankalista asioista puhutaan. Haastateltava ei välttämättä tee havainnointia tietoisesti työskennellessä asiakkaiden kanssa, mutta havainnot huomaa jälkikäteen.

6.4.3 Ikäkaudessa huomioitavia asioita

Haastateltavien mukaan työntekijän tulee miettiä asiat lapsen ikä huomioiden ja puhua sillä tasolla, jolla työntekijä tietää lapsen kykenevän käsittelemään asian. Asioista tulee puhua lapsen tasolla, huomioiden lapsen ikätasoinen tapa työskennellä ja aina varmistaa, että lapsi ymmärtää, mistä asioista on kysymys.

Yhden haastateltavan mukaan alakouluikäiset lapset ovat vielä niin pieniä, että tarvitsevat vanhempiaan hyvin konkreettisesti. Haastateltava kertoi, että kouluikäisissä lapsissa näkee paljon lapsia, joita on kotona valmisteltu ja joihin on kotona vaikutettu ennen tapaamista. Tällaisen lapsen, jonka suuhun on ikään kuin laitettu tietyt asiat, tunnistaa melko herkästi. Kouluikäiset ovatkin muutama haastateltavan mukaan melko herkkä ikäkausi, sillä vanhemmat pystyvät vaikuttamaan lapsiin ja lapset ovat monesti vanhemmille mieliksi. Lapset pyrkivät yleisesti ottaen suojelemaan vanhempiaan ja olemaan heille lojaaleja.

--- lapsi vie sen lojaalisuuden hirmu pitkälle varsinkin, jos siinä on taustalla sellasta, että vanhempi on sitonut lasta hyvin voimakkaasti itseensä. L5.

Yksi haastateltavista nosti esiin, että lapsen tilanne voi olla hyvin ristiriitainen alkuarvioinnin työskentelyssä. Lapsi voi yhtä aikaa toivoa voivansa puhua asioistaan, mutta lojaliteetti vanhempaa kohtaan tekee siitä hankalaa. Lapsi voi myös puolustautua, eikä ole valmis yhteistyöhön alkuarvioijan kanssa. Lapsi voi lisäksi pelätä, mitä hänelle tapahtuu perheessä tai jatkotyöskentelyssä, esimerkiksi joutuuko lapsi sijoitetuksi.

Yhden haastateltavan mukaan lapset ovat perusolemukseltaan rehellisiä, ja jos lapsi kokee riittävästi turvallisuutta, voi lasten kanssa puhua hankalistakin asioista. Tämä edellyttää haastateltavan mielestä kuitenkin sitä, että tapaamiselle on varattu riittävästi aikaa. Tapaamisia on myös oltava riittävän tiheästi ja aikaa tarpeeksi, jotta lapseen tutustuu. Tämän myötä lapsi pystyy puhumaan myös erilaisista asioista. Haastateltava kertoi, että jotkut asiat saattavat joskus yllättävissäkin tilanteissa vain nousta esiin.

Uskon, et useimmiten jossain vaiheessa tulee joku tilanne, jossa sit avautuu se asia. Se ei aina tapahdu meillä tai lastensuojelussa tai psykiatrilla, vaan arjessa tapahtuu jotain, joka laittaa liikkeelle sellaisen tapahtumasarjan, jossa tieto tulee ja lapsi saa sanottua mielessään olevat asiat. L5.

Yhden haastateltavan mukaan paljon kertoo myös se, jos lapsi ei puhu. Lapselta ei tule yrittää saada mitään väkisin ulos.

Mä niin ku ajattelen, että sekin on tutkimustulos, jos lapsi ei puhu. Että pyritään väkisin saamaan lapsesta ulos jotain, tuntuu väkivaltaiselta ja en ollenkaan suosittelen sitä --- alkuarviointi tekee sen, minkä tiedon voi siinä kohtuudella saada. Lapsi puhuu, ehkä ei, elämä vaan on sellasta merkillistä. L5.

6.5 Lapsilähtöinen työskentely 13–17-vuotiaiden kanssa

6.5.1 Luottamuksen rakentaminen

Haastateltavien mukaan luottamuksellisen suhteen luominen on erittäin tärkeää. Nuorten ikätason huomioimisessa mainittiin tärkeäksi se, että nuorten kanssa

asetutaan mukavasti istumaan ja luodaan mahdollisimman turvallinen ilmapiiri. Muutama haastateltavista kertoi osan nuorista olevan sellaisia, jotka tarkkailevat ilmapiiriä voimakkaasti ja ovat siitä todella tarkkoja.

--- esimerkiksi miten tärkeätä on tämmösen luottamuksellisen suhteen luominen, et sekin voi vaihella. Jollain saattaa mennä hyvin pitkäkin aika siihen, että se niin ku onnistuu. --- ku on tarpeeks turvallinen ilmapiiri, nii asiat kyllä sieltä aukeaa. C4.

Osa haastateltavista mainitsi, ettei nuori saa kokea aikuista auktoriteettina tai uhkana, vaan asetelman tulee olla tasavertainen. Työntekijän tulee olla aidosti kiinnostunut nuoren asioista, jotta luottamuksellisuus syntyisi. Muutaman haastateltavan mielestä työntekijän tulee aina tehdä selväksi, että kaikesta ei tarvitse puhua, mutta on asioita, jotka täytyy tulla aikuisten ja vanhempien tietoisuuteen. Työntekijän keskeinen tehtävä onkin tuoda nuorten ajatuksia ja tuntemuksia julki. Nuorten kohdalla luottamusta lisää se, että kaikista nuoren kertomista asioista ei tarvitse puhua muille.

6.5.2 Välineet ja menetelmät

Muutaman haastateltavan mukaan työskentelyssä nuorten kanssa olisi hyvä käyttää välineitä, joilla etsitään voimavaroja ja vahvuuksia sekä lisätään itsetuntemusta. Tällaisia hyviä välineitä voivat olla kuvat, valokuvat tai kortit.

Semmonen voimavarakeskeisyys on se mihin pyritään. Ja sit se osallisuus, et tulee se nuoren ääni kuuluviin. --- mutta ei kaikkien kanssa tarvii mitään materiaalisalkkua kaivaa pöytään ja ettii sieltä sopivia välineitä. Et jonkun kanssa tai jonkun tyyppisen nuoren kanssa se vaan niin ku onnistuu se keskustelu ilman mitään sen kummempia. C4.

Yksi haastateltavista kertoi käyttävänsä nuorten kanssa Elämän tärkeimmät asiat -kortteja, vahvuuskortteja, Mun stoori -kortteja, Nallekortteja nuoremmille sekä Aku Ankka -kortteja. Muita hyviä välineitä ovat myös sukupuu, verkostokartta, ajankäyttöympyrä ja ajanhallintaympyrä, Turren huolehtimis -testi sekä erilaiset lomakkeet, joita on suunnattu erilaisiin ongelmatilanteisiin. Lisäksi

haastateltava kertoi myös käyttävänsä kognitiivisen käyttäytymisen terapeuttisia menetelmiä.

Nuorten kanssa työskentelyssä tulee myös tunnustella, minkä tyyppinen nuori on. Muutaman haastateltavan mielestä työskentelyssä tulee olla intuitiivinen ote sekä havainnoida nuorta. Alkuarvioinnissa tuleekin olla hyvä ihmistuntemus.

6.5.3 Ikäkaudessa huomioitavia asioita

Yhden haastateltavan mukaan yli 13-vuotiaiden kanssa on helppo työskennellä, sillä he osaavat itse kertoa asioistaan ja tuottaa paljon asioita. Tämän vuoksi nuorten kanssa on helpompi järjestää myös yksilötapaamiset. Haastateltavista osan mukaan nuoret ovat rehellisiä ja pystyvät yllättävän hyvin kertomaan asioistaan tapaamisilla. Haastateltava kertoi, että nuoret pystyvät esimerkiksi rehellisesti kertomaan, kuinka paljon käyttävät päihteitä. Tämä onkin haastateltavan mielestä melko ihmeellistä. Haastateltava mainitsi myös, kuinka nuorilla sujuu ajattelu jo niin, että terapeuttisiakin välineitä voi käyttää nuorten kanssa.

Muutaman haastateltavan mukaan työntekijän tulee muistaa, että yhdellä tapaamiskerralla voi edetä vain tietyn verran.

Toiset voi alkaa heti juttelemaan niistä asioista ja niistä oikeistakin asioista ja sit on semmosia nuoria, jotka juttelee, mut itelle tulee se tunne, et nyt ei oikeesti puhuta. Et puhutaan, mutta ei puhuta siitä, mistä oikeesti pitäis. C4.

Osa haastateltavista kertoi myös, ettei työntekijä saa olla malttamaton, vaan työntekijän tulee kunnioittaa sitä, että ihmiset ovat erilaisia ja eriluonteisia.

Siinä joutuu kyllä laittamaan ittesä likoon, jos on vastakkaisen luonteinen tyyppi. Mut kyl niin ku alkuarvioinnissakin on merkittävää, et miten ne henkilökemiat toimii, et ainahan ne ei vaan voi kohdata. C4.

Työntekijän tulee muistaa, että nuorelle jo kertakäynti voi olla todella merkityksellinen, vaikka näyttäisi, ettei tapaamisella tapahtunut mitään. Nuoren kanssa ei pidä kuitenkaan liikaa jäädä miettimään ja pohtimaan, vaan nuorta pitää aktiivoida.

--- se nuori voi mennä ihan lukkoon, et apua, mie en nyt kestä tässä mukana, ku nuo vaan säätää ja miettii, et miun pitää mennä sinne ja tonne ja laittaa miun asiat kuntoon. --- nii pitikin ajatella, et nyt hei seis, et nyt tää nuori ajatteli, et juna lähti liikkeelle, mut hän ei tiä mihin on menossa ja millä asemalla tää pysähtyy. C4.

Nuorten kohdalla osa haastateltavista koki kolmen kuukauden arviointiajan olevan sopiva alkuarvioinnin selvittämiseksi. Muutamassa kuukaudessa ei myöskään ehdi syntyä riippuvuussuhdetta tai liiallista kiintymistä. Näin ollen nuori ei myöskään joudu kokemaan yhteistyön lopettamista ahdistavaksi. Yhteistyösuhdetta nuoren kanssa ei saisi kuitenkaan vain katkaista, vaan siirtymän mahdolliseen seuraavaan palveluun tai vaiheeseen tulisi tapahtua saattaen. Muutaman haastateltavan mukaan nuoren paras ei toteudu tilanteissa, joissa nuorta siirretään palvelusta toiseen. Nuoren kanssa tulisi yhdessä pohtia mihin suuntaan nuoren kanssa lähdetään työskentelemään ja olla rehellinen ja kertoa asiat niin kuin ne ovat.

--- nuorelle tulis se tunne, että mie oon saanu sen avun mitä mie tulinkin alun alkaenkin hakemaan ja miun tavoitteet on toteutunu ja mie voin jatkaa tästä elämäni jatkotahojen kanssa. C4.

7 Pohdinta

7.1 Johtopäätökset

Tutkimustulokset osoittivat, että lapsilähtöisyys näkyy Joensuun alkuarvioinnissa vahvasti. Lapsi on aina työskentelyn keskiössä, vaikka työtä tehtäisiinkin vanhempien kanssa keskustelemalla. Kallialan (2008, 20–21) mukaan lapsilähtöisyyden peruseriaate onkin, että lapsen tarpeet ja näkökulmat asetetaan työskentelyssä etusijalle. Myös Ervastin ja Tulensalon (2006, 48–49) mukaan

työskentelyssä tulee kohdata sekä lapsi että vanhemmat, jotta työskentely olisi lapsilähtöistä. Vanhempienkin tapaamisissa keskitytään kuitenkin lapseen, hänen asioihinsa ja tarpeisiinsa.

Lapsilähtöisyyden toteutuminen vaatii erilaisia osallistamisen tapoja (Eskonen ym. 2006, 40). Lasten ja nuorten osallistamiseen onkin olemassa paljon hyviä toiminnallisia välineitä, joita alkuarvioinnissa osataan käyttää monipuolisesti. Välineet toimivat lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistamisen keinoina, jolloin he ovat aktiivisia toimijoita työskentelyssä. Eskelisen ja Kinnusen (2001, 14–15) mukaan lasta ei tulisikaan nähdä passiivisena, vaan aktiivisena oman elämänsä, ympäristönsä ja yhteiskuntansa subjektina. Mielestämme erilaisiin osallistamisen välineisiin tulee tutustua hyvin ennen käyttöönottoa. Näin välineitä käytetään oikein ja ne ovat parhaiten tukena lapsilähtöisessä työskentelyssä. Kun välineet ja niiden käyttötapa tunnetaan hyvin, pystytään lapsia ja nuoria osallistamaan heidän ikätasonsa mukaisesti.

Lapsen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavalla tavalla (Taskinen 2010, 25–26). Myös tutkimustuloksista kävi ilmi, että työskentelyssä tulee huomioida lasten ja nuorten ikä ja sen hetkinen kehitystaso. Alkuarvioinnissa osataan huomioida erittäin hyvin eri kehitysvaiheet ja toimia sen mukaisesti. Pohdimme, että kehitysvaiheiden tiedostaminen mahdollistaakin mahdollisimman lapsilähtöisen työskentelyn. Näin työntekijät pystyvät huomioimaan, mikä kuuluu kehitykseen ja mikä ei. Työntekijän tulee osata arvioida, joutuuko lapsen tai nuoren käytös ikäkauteen kuuluvista seikoista vai esimerkiksi perheen oloista. Työntekijän tulee aina nähdä jokainen lapsi ja nuori sekä yksilönä että yhteydessä ympäristöönsä, jossa hän elää.

Lapsi viestii sanallisen kerrontansa lisäksi olemuksellaan ja käytöksellään, joten lapsen kanssa työskentelevän tulee osata myös lukea lapsen käytöstä (Hurtig 2006, 173). Tutkimustulokset osoittivat, että havainnointi on todella tärkeä menetelmä työskentelyssä. Erityisesti vauvojen kohdalla havainnointi on ainoa keino kuulemiseen. Silvénin (2010, 52) mukaan vastasyntyneen keho on fyysisesti avuton ja kommunikointi tapahtuu ääntelyllä ja kehon kielellä. Haastateltavat kertoivat, että myös lapsia ja nuoria havainnoidaan jatkuvasti tietoisesti tai tie-

dostamatta. Erityisesti huomiota kiinnitetään vanhempien ja lapsen tai nuoren väliseen vuorovaikutukseen, kun vanhemmat ovat läsnä. Pohdimme, kuinka haasteellista havainnointi voi olla, sillä se voi helposti johtaa myös vääriin tulkitoihin. Kun työntekijä työskentelee yksin, hän saa vain yhdenlaisen havainnon tilanteesta. Työparityöskentely toisi mielestämme paremmat edellytykset havainnointiin ja laajempaa näkemystä tilanteesta, sillä havaintoja tekee kaksi henkilöä.

Työntekijän tulee osoittaa kiinnostusta lapsen kerrontaan, mikä kasvattaa luottamusta siihen, että lapsi on huomattu (Eskonen ym. 2006, 40–43). Tutkimustulosten mukaan luottamuksen rakentaminen on erittäin tärkeää toimivan asiakassuhteen luomisessa. Haastateltavien mukaan luottamuksen rakentaminen voi viedä aikaa. Luottamuksen syntymiseen vaikuttavat alkuarvioinnin asiakkaaksi tulon syyt, ilmapiiri, työntekijän persoona, käytettävissä oleva aika, rehellisyys sekä avoimuus. Asiat tulee kertoa lapsen ikätasolle sopivalla tavalla ja totuudenmukaisesti. Työntekijän tulee myös osata toimia lapsen ikätaso huomioiden, esimerkiksi pienen lapsen kanssa lattialla työskentely edesauttaa kontaktin ja luottamuksen saavuttamista. Välivaaran (2004, 20, 35) mukaan toiminnallisella sekä erityisesti lapsille leikinomaisella työskentelyllä tavoitetaan lapsen omaa kokemusmaailmaa. Työskentely on tuolloin myös konkreettisempaa ja havainnollisempaa kuin pelkkä keskustelu.

Piagetin mukaan varhaisnuoruudessa tapahtuu ajattelutavan muutos konkreettisesta abstraktiin ajatteluun, mikä mahdollistaa nuoren laajemman ajattelun (Nurmi ym. 2006, 128). Tutkimustuloksissa kävi ilmi, että sekä lapset että nuoret kykenevät tuottamaan tietoa omasta ja perheensä tilanteesta. Nuoret ovat hyvin rehellisiä ja kertovat avoimesti asioistaan, kun luottamuksellinen suhde on rakennettu. Luottamusta nuoren kohdalla lisää se, että kaikki nuoren kertoma ei tule vanhempien tietoon. Työntekijän tulee kuitenkin tehdä nuorelle selväksi, mitä tulee kertoa vanhemmille ja mitä ei. Myös lapset ovat pohjimmiltaan rehellisiä, mutta vanhemmilla voi olla suuri vaikutus lapsen tuottamaan tietoon. Kokoamme, että lapsille ja nuorille tulisi aina antaa mahdollisuus aitoon osallisuuteen. Lapset ja nuoret ovat kykeneviä tuottamaan tietoa omista asioistaan ja

tilanteestaan eri tavoin. Tiedon tuottamiselle tulee kuitenkin antaa tarpeeksi aikaa ja tilaa ja työntekijän tulee osoittaa, että hän työskentelee lapsen parhaaksi.

7.2 Luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksessa pyritään välttämään virheitä, minkä vuoksi tutkimuksen luotettavuutta tulee jatkuvasti arvioida. Tutkimuksen tulee olla reliaabeli eli toistettava, jolloin tutkimuksen tulos ei saa vaihdella tutkijan mukaan. Lisäksi luotettavuuden arvioinnissa käytetään käsitettä validius eli pätevyys, jonka mukaan tutkimusmenetelmän tulee mitata sitä, mitä sen on tarkoituskin tutkia. (Hirsjärvi ym. 2008, 216–218, 226–267.) Kun olimme saaneet opinnäytetyöllemme toimeksiantajan ja aiheen, aloimme miettiä tutkimuksellemme tarkoitusta ja tutkimustehtävää. Koimme tarkoituksen määrittämisen hankalaksi, sillä on välttämätöntä, että tutkimus vastaa tutkimustehtävää. Tutkimuksemme tarkoituksen ja tutkimustehtävän tuli olla linjassa keskenään, joten tutkimuksen rajaaminen oli erittäin oleellista. Hirsjärven ym. (2008, 226–267) mukaan ihmisiä ja kulttuureja koskevat laadulliset tutkimukset ovat aina ainutlaatuisia, joten tutkimuksen toistettavuus ja pätevyys eivät olekaan helposti määriteltävissä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta kertoo hyvin tutkijan tarkka kertomus tutkimuksen toteuttamisesta ja sen eri vaiheista. (Hirsjärvi ym. 2008, 216–218, 226–267.) Keräsimme tutkimustamme varten tarpeellista teoriaa, jotta näkemuksemme aiheesta laajeni. Tämän myötä pystyimme rajaamaan teoreettisen viitekehyksen tutkimuksemme pohjaksi. Viitekehyksen rajaamisen ja siihen perehtymisen kautta tietämys tutkittavasta aiheesta kasvoi, mikä lisäsi luotettavuutta. Kirjallisuudesta pyrimme poimimaan mahdollisimman uusia teoksia mahdollisimman monipuolisesti. Valitsimmekin lähteet tarkasti arvioiden niiden luotettavuutta.

Tutkimustamme varten haimme tutkimusluvan Joensuun lastensuojelun johtavalta sosiaalityöntekijältä. Luvan saatuaamme aloimme muotoilla teemahaastattelurunkoja. Valmiit teemahaastattelurungot lähetimme haastateltaville ennen haastatteluja. Mielestämme tämä auttoi haastateltavia valmistautumaan haas-

tatteluun sekä pohtimaan etukäteen teemoja ja niihin liittyviä asioita. Koimme myös, että haastattelurunkojen lähettäminen ennalta haastateltaville voisi vaikuttaa aineiston kattavuuteen myönteisesti.

Toimeksiantajamme valitsi yhteistyökumppaneilta haastateltavat henkilöt tutkimukseemme. Pohdimmekin, oliko tämä tutkimukseemme kannalta luotettavaa ja olivatko valinnat eettisesti oikein. Toimeksiantaja perusteli kuitenkin valintansa sillä, että valitut haastateltavat tekivät eniten yhteistyötä alkuarviointityöntekijöiden kanssa. Koimmekin, että valitut henkilöt olivat tutkimukseemme kannalta parhaita, sillä heillä oli toimeksiantajan mukaan laajin tietämys alkuarviointityöstä.

Laadullisessa tutkimuksessa ei voida jyrkästi erottaa toisistaan analyysivaihetta ja luotettavuuden arviointia, minkä takia tutkijan täytyy jatkuvasti tehdä ratkaisuja analyysin kattavuuteen sekä työn luotettavuuteen. Arviointi kattaa koko tutkimusprosessin ja tärkein luotettavuuden kriteeri on tutkija itse. (Eskola & Suoranta 2001, 210–212.) Analyysivaiheessa oli tärkeää, että muistutimme itseämme säännöllisesti siitä, mitä tutkimme. Tämä esti meitä tarttumasta epäoleelliseen tietoon tutkimukseemme kannalta. Teimme analyysivaihetta sekä yhdessä että erikseen. Analysoimme molemmat itsenäisesti aineiston, minkä jälkeen arvioimme yhdessä, mitkä aiheet nostimme keskeisiksi teemoiksi tuloksiin. Tällainen työparityöskentely mahdollisti sen, että saimme nostettua aineistosta kaiken mahdollisen tutkimukselle oleellisen tiedon.

7.3 Ammatillinen kasvu

Opinnäytetyön tekeminen on ollut meille kokonaisuudessaan erittäin opettavainen prosessi. Aihe on ollut todella mielenkiintoinen ja motivaatiomme työtämme kohtaan on säilynyt läpi sen eri vaiheiden. Motivaation ylläpitoon on mielenkiintoisen aiheen lisäksi vaikuttanut jatkuva uuden oppiminen. Olemme myös saaneet erittäin paljon uusia näkökulmia niin lastensuojelun alkuarviointiin, tutkimuksen tekemiseen kuin teorian käsittelemiseenkin. Olemme kehittyneet esi-

merkiksi teoriasta olennaisen poimimisessa, sen rajaamisessa sekä lähdekritiisyydessä.

Opinnäytetyön teko on kasvattanut pitkäjänteisyyttämme, sillä prosessi on kestänyt kauan ja sen parissa on tullut työskennellä intensiivisesti lähes vuoden ajan. Organisoitukykyämme on myös kehittynyt ja olemme oppineet varsinkin ajankäytön hallintaa sekä asioiden priorisointia. Tätä kykyä olemme tarvinneet, jotta esimerkiksi muut opintoihimme liittyvät tehtävät tulivat suoritettua. Myös työparityöskentely edisti opinnäytetyön tekoa, sillä työskentelyä oli mahdollista jakaa. Lisäksi saimme useampia eri näkökulmia asioihin ja pystyimme pohtimaan opinnäytetyöhömmme liittyviä asioita laajemmin. Koemme, että opinnäytetyön tekemisessä työparin tuoma tuki on ollut merkittävää myös oman jaksamisen kannalta. Työpari on kannustanut työskentelyssä eikä erilaisia asioita ole tarvinnut kohdata yksin.

Tutkimus on muuttanut omia näkökulmiamme varsinkin lapsilähtöisyyttä kohtaan. Tiedostamme nyt entistä paremmin, kuinka lapsi tulee aina ottaa osalliseksi ja häntä tulee kuulla yhteiskuntamme eri instituutioissa. Tulevina sosio-nomeina meidän tulee nähdä lapsi ainutlaatuisena yksilönä riippumatta kontekstista, jossa lapsi ja työntekijä kohtaavat. Koemme, että meillä on nyt entistä paremmat edellytykset aitoon lapsilähtöiseen työotteeseen ja lapsen äänen todelliseen huomioimiseen.

7.4 Jatkokehittämisideat

Mielestämme Joensuun lastensuojelun alkuarviointityöskentelystä tulisi parin vuoden kuluttua kerätä kokemuksia kolmannen sosiaalityöntekijän hyödyllisyydestä. Tuolloin malli olisi juurtunut paremmin alkuarviointityöhön ja ollut toiminnassa useamman vuoden. Myös ikäryhmäjaon toimivuudesta pystyisi tuolloin keräämään työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden kokemuksia.

Asiakkaiden kuuleminen on aina erittäin tärkeää niin lastensuojelussa kuin muillakin sosiaalialan kentillä. Koemme, että alkuarvioinnin asiakkaiden kokemuksia

olisikin merkittävää kuulla. Lapsilta ja vanhemmilta voisi kerätä kokemuksia lapsilähtöisestä alkuarvioinnista ja selvittää, tukeeko se lapsen osallisuutta ja kuuluksi tuleamista. Esimerkiksi lapsen kokemuksia alkuarvioinnista voisi kerätä erilaisia osallistavia menetelmiä ja välineitä käyttämällä sekä tilannetta havainnoimalla.

Lapsilähtöisyyttä lastensuojelussa ei voida koskaan tutkia liikaa. Mielestämme erityisesti lastensuojelutarpeen selvitys eli alkuarviointi on hyvin merkittävä osa lastensuojelua, sillä tämä vaihe määrittää osittain lapsen ja nuoren tulevaisuutta. Alkuarvioinnin merkityksellisyys on ollut esillä myös mediassa viime aikoina, mikä osoittaa, että aiheeseen liittyville lisätutkimuksille olisi tarvetta. Lapsilähtöisyyttä tulisikin painottaa yhä enemmän sekä lastensuojelussa että koko sosiaalialalla.

Lähteet


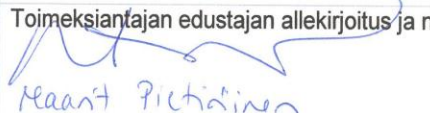
- Aula, M-K. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Nurmi, S. & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten keskus Oy. 24–38.
- Araneva, M. 2001. Lapsen oikeuksien yleissopimus. Teoksessa Törrönen, M. (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 100–107.
- Dunderfelt, T. 2011. Elämänkaaripsykologia. Helsinki: WSOYpro OY.
- Ervast, S-A. & Tulensalo, H. 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 8/2006.
- Eskelinen, J. & Kinnunen, P. 2001. Lapsuuden loppu vai uusi lapsuus. Teoksessa Törrönen, M. (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 10–19.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskonen, I., Korpinen, J. & Raitakari, S. 2006. Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoa ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus. 21–44.
- Filppula, E. 2010. Lapsen osallisuus lastensuojelun alkuarvioinneista laadituissa dokumenteissa. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25477/URN:NB N:fi:jyu-201010132980.pdf?sequence=1>. 28.02.2012.
- Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus. 167–194.
- Hurtia, P. 2008. Lapsi oman elämänsä asiantuntijana lastensuojelun alku- ja tilannearviossa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03390.pdf>. 28.02.2012.
- Isoherranen, K. 2008. Yhteistyön uusi haaste – moniammatillinen yhteistyö. Teoksessa Isoherranen, K., Rekola, L. & Nurminen, R. (toim.) Enemmän yhdessä – moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY. 26–48.
- Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus.
- Karling, M., Ojanen, T., Sivén, T., Vihunen, R. & Vilén, M. 2009. Lapsen aika. Helsinki: WSOY.
- Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Stakes.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.
- Kääriäinen, A. 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumentoinneissa. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja

- sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus. 45–68.
- Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkoissa. Helsinki: Otava. Lastensuojelulaki 417/2007.
- Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.
- Myyry, H. & Pietiäinen, M. 2012a. Lastensuojelutarpeen selvitys/Joensuun malli.
- Myyry, H. & Pietiäinen, M. 2012b. Sosiaalityöntekijät. Joensuun kaupungin lastensuojelupalvelut. Haastattelu 7.2.2012.
- Mäkelä, J. 2011. Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa Nurmi, S. & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten keskus Oy. 13–23.
- Möller, S. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu Ry.
- Nieminen, L. 2000. Lapsen oikeuksien sopimus – huomioita Suomen lainsäädännöstä. Teoksessa Honkanen, J. & Syrjälä, J. (toim.) Lapsen oikeudet. Helsinki: Suomen YK-liiton julkaisusarja nro 31. 36–45.
- Nuotio, E. 2003. Näin pienissä kengissä. Helsinki: Tammi.
- Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Helsinki: WSOY.
- Nurmi, S. & Rantala, K. (toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: Lasten keskus Oy.
- Nurmiraanta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2009. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. Helsinki: Kirjapaja.
- Rekola, L. 2008. Sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen vaikuttavia kehitysuuntia. Teoksessa Isoherranen, K., Rekola, L. & Nurminen, R. (toim.) Enemmän yhdessä – moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY. 9–25.
- Silvén, M. 2010. Varhainen vuorovaikutus, kognitio ja kielenkehitys: hermostoa kaikki tyynni. Teoksessa Silvén, M. (toim.) Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Helsinki: Minerva Kustannus Oy. 45–62.
- Sinkkonen, J. 2010. Nuoruusikä. Juva: WSOY.
- Sinko, P. 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen, M. (toim.). Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 128–149.
- Törrönen, M. 2001. Eri-ikäiset ja –arvoiset lapset. Teoksessa Törrönen, M. (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 58–84.
- Viitanen, R. 2009. Lastensuojelutarpeen arviointi ja nuorten elämäntilanteet tilannearvioissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03595.pdf>. 23.2.2012.
- Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi. Teoksessa Törrönen, M. (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa Lapset. 20–39.
- Välivaara, C. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Jyväskylä: Pesäpuu Ry. Raportit 1/2004.



POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖN TOIMEKSIANTOSOPIMUS

Toimeksiantaja	
Organisaation nimi:	Joensuu kaupunki / Lastensuojelupalvelut
Toimeksiantajan edustaja:	Sos. # Hanna Myyry ja sos. # Maart Pietäinen
Osoite:	Torikatu 18 A: 3 krs, 80100 Joensuu
Puhelinnumero:	050 9126217
Sähköposti:	hanna.myyry@jns.fi ja maart.pietainen@jns.fi
Opiskelijan/opiskelijoiden tiedot	
Koulutusohjelma:	Sosiaaliala
Opiskelijanumero(t) ja nimi(et):	0901508, 0901503 Sanna Kettunen, Miia Mehto
Puhelinnumero:	[REDACTED]
Sähköposti:	sanna.m.kettunen@edu.pkamk.fi, miia.mehta@edu.pkamk.fi
Toimeksiantajan sitoumukset	
Opiskelijan sitoumukset	
Opinnäytetyön ohjaus PKAMK:ssa	
Ohjaaja(t):	Sari Johansson / Riitta Raimaso
Opinnäytetyön julkisuus	
Opinnäytetyö on julkinen asiakirja ja se voidaan julkaista Theseus-verkkokirjastossa.	
Allekirjoitukset	
Päiväys	Opiskelijan allekirjoitus ja nimenselvennys  Sanna Kettunen Miia Mehto
Päiväys 7.2.2012	Toimeksiantajan edustajan allekirjoitus ja nimenselvennys  Maart Pietäinen



TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Haen/haemme lupaa suorittaa opinnäytetyöhön liittyvä tutkimus

Opinnäytetyön aihe: Joensuun lastensuojelun uuden lapsikesteisen
alkuarviointimallin tutkiminen

Tutkimuksen toteutuspaikka/-yksikkö:

Joensuun lastensuojelun alkuarviointi

Tutkimuksen:

- a) kohde/kohdejoukko: Alkuarviointisuunnittelutyöryhmä, Neuvonseisema, lastensuojelun
kotipalvelu, Kasvatus- ja perheneuvola
- b) aineiston keruumenetelmä: Teemahaastattelu
- c) aineiston keruun ajankohta: Huhti-toukokuu

Opinnäytetyön ohjaaja/t:

[Signature]

[Signature]

Työelämäohjaaja:

[Signature]

Maarit Pietiläinen

12 / 3 2012

[Signature]

[Signature]

LIITTEET: - tutkimussuunnitelma
- toimeksiantosopimus

Teemahaastattelurungot

Alkuarvioinnin sosiaalityöntekijät

Alkuarviointityö

- Miten alkuarviointiprosessi etenee?
- Mitä asioita tapaamisten aikana käsitellään?

Lapsilähtöisyys

- Millä tavoin lasta kuullaan ja osallistetaan alkuarvioinnin eri vaiheissa?
- Miten yhteistyötä tehdään vanhempien kanssa niin, että lapsi on etusijalla?
- Kuinka usein asiakkaita (lasta, vanhempia ja heitä yhdessä) tavataan alkuarviointiprosessin aikana?

Ikäkaudet

- Millaista yhteistyötä tehdään yhteistyökumppaneiden kanssa?
- Mitä tulee huomioida alle kouluikäisten/kouluikäisten/nuorten kanssa työskentelyssä?
- Miten erikoistuminen omaan ikäryhmään on vaikuttanut työskentelyyn ja omiin valmiuksiisi siinä?
- Millainen rooli vanhemmilla on alkuarviointityöskentelyssä suhteessa lapsen/nuoren ikään?

Menetelmät

- Millaisia menetelmiä ja välineitä alkuarvioinnissa käytetään/tulisi käyttää alle kouluikäisten/kouluikäisten/nuorten kanssa työskennellessä?

Yhteistyökumppanit

Alkuarviointityö

- Miten yhteistyötä tehdään alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden kanssa?
- Miten ikäjaottelu on muuttanut yhteistyötä alkuarvioinnin sosiaalityöntekijöiden kanssa?

Lapsikeskeisyys

- Miten lapsikeskeisyys näkyy lastensuojelun alkuarvioinnissa?
- Millainen lapsen ja vanhemman rooli on alkuarviointityöskentelyssä?

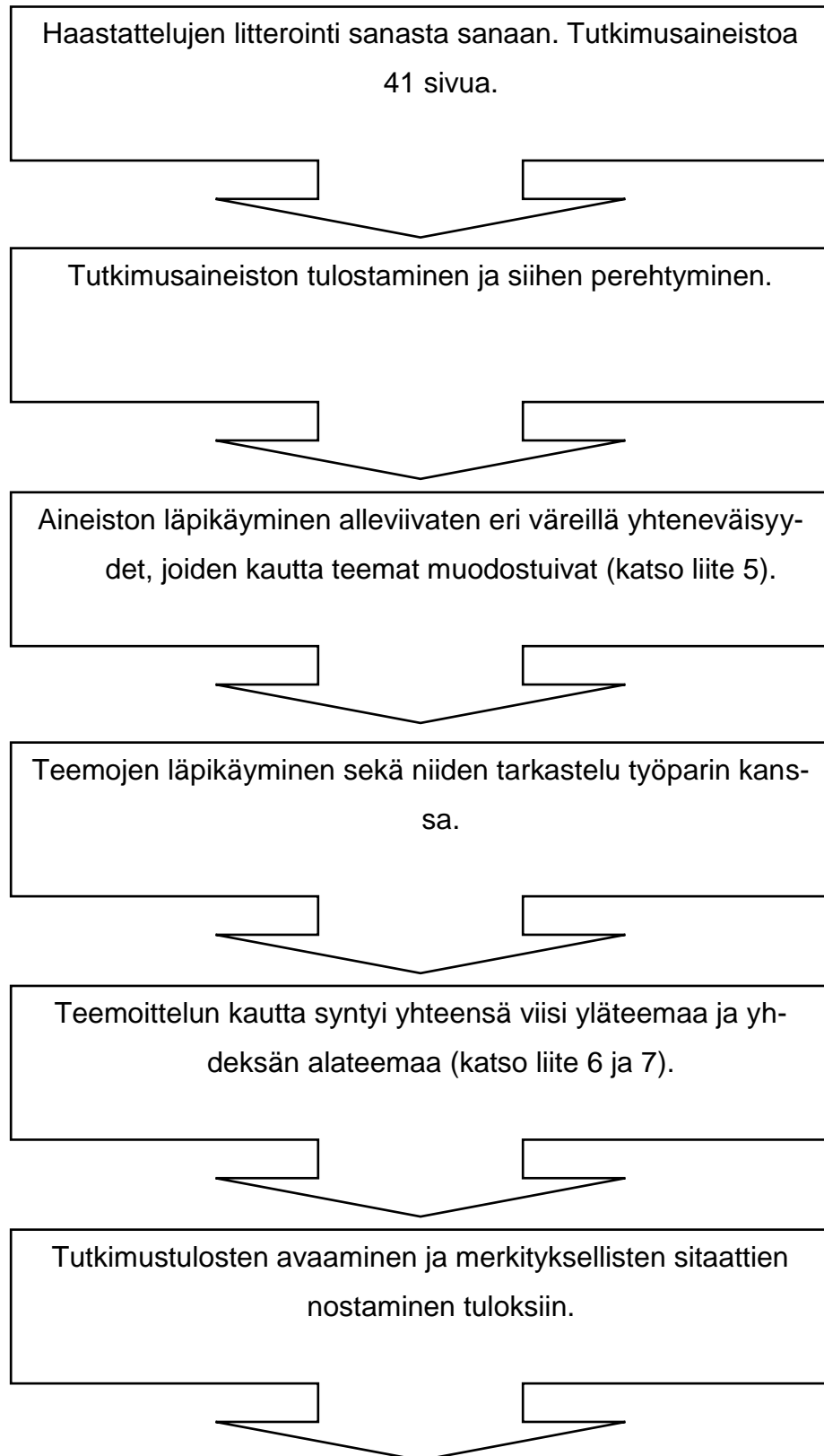
Ikäkaudet

- Mitä tulee huomioida alle kouluikäisten/kouluikäisten/nuorten kanssa työskentelyssä?
- Millainen rooli vanhemmilla on alkuarviointityöskentelyssä suhteessa lapsen/nuoren ikään?

Menetelmät

- Millaisia menetelmiä ja välineitä alkuarvioinnissa käytetään/tulisi käyttää alle kouluikäisten/kouluikäisten/nuorten kanssa työskennellessä?

Analyysipolku



Esimerkki aineiston teemoittelusta

Vihreä: lapsilähtöisyys

Oranssi: lapsen rooli

Sininen: vanhempien rooli

Violetti: kehitysvaiheet

Kyllä siinä niin ku molempien näkemyksen huomioidaan. Eihän siinä voi olla lähtökohtana jos meinaan niin kun sitä huolta siinä saaha selvittelee, että vaikka on lapsi keskiössä ni niinku jotenkin sivuutettais se – et sehän on hirveen merkittävää ne ihmiset, jotka on lapsen elämässä mukana. Sillein sellainen kunnioitettava lähestymistapa myös vanhempiin eikä se että hei mitä te ootte menny piilaamaan kaiken. Että hyvässä yhteistyössä kaiken kaikkiaan. Ja varmaan musta tuntuu, että hyvin osataan tuon - se ikätason mukaisuus siinä lapsen kohtaamisessa. Tai semmoinen käsitys on hyvin voimakkaasti muodostunut alkuvaiheista.

Sanosin, et pieniä lapsia joutuu tapaamaan sen takia useemmin et saa sen luottamuksellisen ja avoimen suhteen syntymään... Yleisesti ottaen minusta lapset pyrkii suojelemaan vanhempiaan ja ovat lojaaleja vanhempia kohtaan, että se on sellanen mihin tässä työskentelyssä kiinnittää paljon huomiota... alakouluikäiset lapset ovat vielä niin pieniä et ne tarvii vanhempia hyvin konkreettisesti... nii ja noista nuorista nii 13-vuotiaat ja yli nii tietysti ne on hyviä työskentelyn kohteita siinä määrin et ne ite osaa sanoa ja itestä tuottaa jo niin paljo...

Esimerkki ylä- ja alateemojen muodostamisesta

Yläteemojen muodostus:

Violetti: kehitysvaiheet

Sanosin, et **pieniä lapsia joutuu tapaamaan sen takia useemmin et saa sen luottamuksellisen ja avoimen suhteen syntymään...** Yleisesti ottaen minusta **lapset pyrkii suojelemaan vanhempiaan ja ovat loiaaleja vanhempia kohtaan, että se on sellanen mihin tässä työskentelyssä kiinnittää paljon huomiota...** **alakouluikäiset lapset ovat vielä niin pieniä et ne tarvii vanhempia hyvin konkreettisesti...** **nii ja noista nuorista nii 13-vuotiaat ja yli nii tietysti ne on hyviä työskentelyn kohteita siinä määrin et ne ite osaa sanoa ja itestä tuottaa jo niin paljo...**

→ Syntyi yläteemat: **Lapsilähtöinen työskentely 0–6-vuotiaiden kanssa**
Lapsilähtöinen työskentely 7–12-vuotiaiden kanssa
Lapsilähtöinen työskentely 13–17-vuotiaiden kanssa

Alateemojen muodostus:

Lapsilähtöinen työskentely 13–17-vuotiaiden kanssa

Ja esimerkiksi miten tärkeätä on tämmösen luottamuksellisen suhteen luominen, et sekin voi vaihella, et jollain saattaa mennä hyvin pitkäki aika siihen... ei tarvii kaikkien kanssa mitään materiaalia tai salkkuu kaivaa pöytäan ja ettii sopivia välineitä, et jonkun tyyppisen nuoren kanssa se vaan niin ku onnistuu se keskustelu ilman mitään sen kummempia... **nuorista nii 13-vuotiaat ja yli nii tietysti ne on hyviä työskentelyn kohteita siinä määrin et ne ite osaa sanoa ja itestä tuottaa jo niin paljo...**

→ Syntyi alateemat: **luottamuksen rakentaminen**
välineet ja menetelmät
ikäkaudessa huomioitavia asioita

Yläteemat

Alateemat

